

Kritiek op het zionisme in de Joodse pers, 1917-1939

het NIW en Centraal Blad nader bekeken

Anne-Maria van Hilst

Onderdeel: Bachelorscriptie
Geschiedenis, UvA

Begeleider: Evelien Gans

Inleverdatum: 7 januari 2012

Inhoud

Inleiding	3
Het zionisme tot 1917.....	7
Een opstap naar een eigen staat	12
Hitler als gevaar?	18
Witboek.....	26
Conclusie.....	34
Verklarende woordenlijst	37
Bronnen en Literatuur	38

Inleiding

Voltrekking van de wil van God, de creatie van een thuis voor het altijd vervolgte volk, maar ook de *Naqba*¹ of de grootste vergissing die men ooit kon maken. Dit zijn allemaal typeringën die gebruikt zijn voor de stichting van het nieuwe Joodse thuisland, Israël. Het is algemeen bekend dat de stichting van de staat Israël in mei 1948 veel stof heeft doen opwaaien.

Iedereen heeft wel een mening over het land en kranten zijn een ideale manier om deze mening te verspreiden. Zo heeft iedere krant wel een andere weergave van wat zich allemaal afspeelt in Israël. Men moet zich dan ook zeker bewust zijn van de “bril” waarmee naar het nieuws wordt gekeken.

De meeste mensen zijn zich wel bewust van deze verschillen in visie, zeker als het gaat om media die duidelijk recht tegenover elkaar staan zoals “de” Israëlische kranten tegenover “de” Palestijnse kranten. Het feit dat ook binnen de Israëlische en Joodse groeperingen grote verschillen bestaan in de manier waarop naar de staat Israël wordt gekeken, is echter minder bekend. Al vanaf het ontstaan van het zionisme, toen Theodor Herzl (1860-1904) zijn boek *Der Judenstaat* (1896) uitbracht, bestonden er grote verschillen in hoe Joden naar deze stroming keken. Er ontstonden hevige discussies over de vraag of het zionisme de juiste weg was of een verschrikkelijke vergissing. Ook de reden waarom zionisme de juiste weg zou zijn was een onderwerp van heftig debat. De ene groep vond dat er enkel een toevluchtsoord moest worden gecreëerd voor de onder antisemitisme lijdende Joden in Oost-Europa. Voor de andere groep was het zionisme een logisch gevolg van het opkomende nationalisme wereldwijd. Overal kregen de volkeren hun eigen staat, waarom de Joden niet?

Beide discussies werden meteen zichtbaar in Joodse kranten en weekbladen, ook in Nederland. In *De Joodsche Wachter*, het tijdschrift van de Nederlandse Zionisten Bond, kon men veel artikelen lezen waarin het recht op een Joodse staat overtuigend verdedigd werd. Deze Nederlandse Zionisten Bond (NZB) werd in 1899 opgericht om de zionistische belangen in Nederland te behartigen. Aan de andere kant van het spectrum had je het *Nederlands Israëlitisch Weekblad (NIW)*, dat in de beginperiode van het zionisme juist sterk antizionistisch was. Dit toonaangevende blad werd in 1865 opgericht als tegenstem tegen de

¹ Letterlijk vertaald: vernietiging. Term die Palestijnse groeperingen aangeven voor de stichting van de staat Israël in mei 1949 dat volgens hen de start was van jarenlange onderdrukking en moordpartijen op het Palestijnse volk.

toentertijd belangrijke bladen zoals *De Joodsche Wachter*, het blad van de Nederlandse Zionisten Bond, en het *Weekblad voor Israëlieten*. Opvallend hierbij is dat het nog altijd uitgegeven *NIW* na de Tweede Wereldoorlog pro-zionistisch is geworden en nu allerlei artikelen bevat die het bestaansrecht van Israël juist bekrachtigen.

Deze scriptie draait om de vraag welke positie de twee meest gelezen Joodse kranten in die tijd², namelijk het *NIW* en *Het Centraal Blad voor Israëlieten* innamen, als het gaat om hun weergave van het zionisme. In deze scriptie zal eerst worden gekeken naar de positie van deze kranten in de periode voor 1917 en vervolgens naar hoe deze verschoven is gedurende drie belangrijke momenten in de Joodse geschiedenis. Deze twee kranten zijn geselecteerd op hun brede lezerspubliek maar ook op het feit dat hoewel ze beide vanuit een orthodox religieus perspectief werden geschreven, ze door twee totaal verschillende doelgroepen werden gelezen. Het *NIW* is vanaf het midden van de jaren dertig een krant waarin een verschuiving plaatsvindt van een zeer kritische en spottende houding ten opzichte van het zionisme, naar een positievere houding ten opzichte van het zionisme. Het *NIW* werd in het begin van de twintigste eeuw met een oplage van 7000 exemplaren het meest gelezen onder Nederlandse Joden.³ Het was een blad dat gericht was op de rijke toplaag van de Joodse bevolking. Het werd geleid door de godsdienstonderwijzer Philip Elte (1844-1918). Elte, die van 1875 tot 1918 de hoofdredacteur was bij het *NIW*, was een man die het belangrijk vond om zijn eigen mening te uiten. Hij werd ook wel dé bestrijder van het zionisme in Nederland genoemd.⁴ Vooral in zijn rubriek ‘Zionistische sprokkelingen’ ging hij behoorlijk tekeer tegen de zionisten. Ook zijn opvolger, journalist en voorzanger Lewie Staal (1874-1943), was niet bepaald pro-zionistisch te noemen.

Het andere door mij onderzochte blad, *Het Centraal Blad*, stond ook onder redactie van een godsdienstonderwijzer, Abraham Creveld (1859-1940) en richtte zich meer op het proletariaat en dan voornamelijk op het orthodox-religieuze gedeelte van het proletariaat. De meeste orthodox-religieuze Joden vonden dat er alleen een Joodse staat kon komen als de Messias op aarde zou verschijnen en het Joodse volk zou verlossen. Alleen Hij zou Israël kunnen herbouwen en elke menselijke handeling zou de komst van de Messias alleen maar verstoren en dus de verlossing uitstellen. De orthodoxe rabbijnen hebben het zionisme daarom

² Andere voorbeelden van andere Joodse kranten uit die periode waren bijvoorbeeld *Ha-Ischa*, het orgaan van de Joodse vrouwenraad, *De vrijdagavond* en het *Weekblad voor Israëlsche huisgezinnen*.

³ Giebels, Ludy, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941* (Assen: van Gorcum & Comp. B.V. 1975) 4.

⁴ Lipschits, Isaac, *Honderd Jaar NIW, het Nieuw Israëlitisch Weekblad 1865-1965* (Amsterdam: Polak en van Gennep 1966) 230.

ook meteen in de ban gedaan² omdat het in strijd was met deze Messianistische gedachte. Het lijkt mij erg interessant om te kijken hoe en waarom de orthodox-religieuzen, in navolging van hun internationale geloofsgenoten, uiteindelijk toch besloten hebben om het zionisme te accepteren, weliswaar op hun voorwaarden, en hoe het orthodoxe *Centraal Blad* dit weergegeven heeft.

Door het vergelijken van de visie van de kranten op belangrijke ijkpunten in de geschiedenis, kijk ik in hoeverre de weergave van het zionisme in beide kranten door de jaren heen veranderd is en welke trends erin te ontdekken vallen. Om dit onderzoek overzichtelijk te houden heb ik drie jaartallen geselecteerd waarin ik per jaargang kijk hoe de berichtgeving over het zionisme veranderd is. De jaartallen die ik heb geselecteerd zijn 1917, 1933 en 1939. Het jaar 1917 heb ik gekozen omdat toen de Balfourdeclaratie werd uitgevaardigd. In de Balfourdeclaratie werd voor het eerst vanuit de kant van Engeland, dat probeerde de macht te krijgen in Palestina, verklaard dat de Joden recht hadden op een Nationaal Tehuis in Palestina. Hierbij werden echter wel allerlei eisen gesteld aan onder andere de hoeveelheid Joodse immigranten en de hoeveelheid land die beschikbaar zou worden gesteld aan de Joden. De waarde van de declaratie is daarom dubieus te noemen.³ Ook vanwege het feit dat de Britse regering specifiek sprak over een Tehuis en niet over een Staat. Hiermee werd de weg opgehouden voor een Arabisch leiderschap in Palestina waar de Joden een deel van konden uitmaken. Het jaar 1933 is geselecteerd vanwege het aan de macht komen van Hitler en het daarmee groeiende antisemitisme. Ook het feit dat er als gevolg van dit groeiende antisemitisme in Duitsland veel Joden naar Nederland kwamen heeft een grote invloed gehad op het beeld van het zionisme. Het jaar 1939 heb ik uitgekozen vanwege zowel het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog als het uitkomen van het Witboek. Dit Witboek kan worden gezien als een ontkrachting van de Balfourdeclaratie. Hierbij werd de macht van de Joden in Palestina namelijk juist weer erg ingeperkt. Zo werd het aantal Joodse immigranten beperkt en kregen de Arabieren zelfs de zeggenschap over de verdere Joodse immigratie. Door het analyseren van deze jaargangen van het *NIW* en *Het Centraal Blad* ga ik weergeven hoe er in die jaargang precies over het zionisme werd geschreven.

² Ruth M.M. Hoogewoud-Verschoor, 'Rabbijn Simon Philip de Vries (1870-1944) en de Mizrachi in Nederland' in: Francine Püttmann e.a. ed. *Markante Nederlandse Zionisten* (Amsterdam De Bataafsche Leeuw 1996) 38-49 aldaar 40-41.

³ In het hoofdstuk *Een opstap naar een eigen staat* staat een uitgebreidere uitleg.

Als basis voor dit onderzoek maak ik gebruik van de onderzoeken die geschreven zijn over de Joodse geschiedenis van Nederland en dan met name het zionistische aspect van deze geschiedenis. Er is namelijk redelijk veel literatuur te vinden over hoe het zionisme beleefd werd in Nederland. Zo heeft Ludy Giebels het boek *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941* geschreven. Ludy Giebels is een historica die gepromoveerd is op een onderzoek naar de geschiedenis van de zionistische beweging in Nederland⁴. Zij heeft hierbij echter heel weinig aandacht gegeven aan hoe het zionisme werd weergegeven in de Joodse pers en in hoeverre dit invloed had op de Joodse publieke opinie. Haar onderzoek is essentieel om als kader te gebruiken voor de door mij gevonden informatie. In de overige secundaire literatuur wordt er wel veel gesproken over een ommezwaai binnen de publieke opinie over het zionisme, maar niet in hoeverre dit tot uiting kwam in de kranten. De enige die hier wel iets over geschreven heeft is Frank van Vree, in zijn proefschrift *De Nederlandse pers en Duitsland 1930-1939*. Frank van Vree, als mediahistoricus, heeft zich beperkt tot een klein onderdeel van de door mij onderzochte periode en dan voornamelijk over wat er in de algemene Nederlandse pers over Duitsland geschreven werd, niet in het bijzonder over de Joodse pers.⁵

Een ander boek dat zeker niet kan ontbreken in de literatuurlijst is het boek *Geschiedenis van de Joden in Nederland*⁶, onder redactie van onder andere de historicus en voormalig-NIOD directeur Hans Blom. Dit boek is het basisnaslagwerk voor iedereen die iets wil weten over de Joodse geschiedenis van Nederland. In het boek wordt niet veel aandacht besteed aan de verhouding tussen de Joodse pers en het zionisme. Een ander handig naslagwerk was het boek *Honderd jaar NIW* van Isaac Lipschits. Dit boek, dat de hoogtepunten uit het *NIW* in de periode 1865-1965 behandelt, is handig om informatie te vinden over de verschillende redacteurs en artikelen. Vooral het hoofdstuk 'Het *NIW* en het zionisme, van felste bestrijder tot grootste verspreider' was erg nuttig.⁷ Ook heb ik gebruik gemaakt van de dissertatie van historica Evelien Gans, *De kleine verschillen die het leven uitmaken*.⁸ Dit boek gaat uitgebreid in op de geschiedenis van de verschillende zionistische groeperingen in Nederland maar richt zich in mindere mate op de visie van de door mij

⁴ Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*.

⁵ Vree, Frank van, *De Nederlandse pers en Duitsland 1930-1939: een studie over de vorming van de publieke opinie* (Groningen: Historische uitgeverij 1989).

⁶ Blom, Hans e.a. *De Geschiedenis van de Joden in Nederland* (Amsterdam: Balans 1995).

⁷ Lipschits, Isaac, *Honderd Jaar NIW, het Nieuw Israëlitisch Weekblad 1865-1965* (Amsterdam: Polak en van Gennep 1966) 228-253.

⁸ Gans, Evelien, *De kleine verschillen die het leven uitmaken, een historische studie naar Joods sociaal -democraten en socialistisch-zionisten in Nederland* (Amsterdam: Vassallucci 1999).

onderzochte kranten op het zionisme. Ditzelfde geldt voor het boek *Markante zionisten*⁹, dat bestaat uit allerlei losse artikelen onder redactie van onder andere de historica Francine Püttmann. Er is dus nog wel degelijk een niet onderzocht gebied dat in deze scriptie behandeld kan worden.

Juist doordat het niet uitgebreid behandeld is door andere onderzoekers trekt mij dit onderwerp erg aan. Er is, vooral door Ludy Giebels, erg veel geschreven over de Nederlandse Zionisten Bond, maar er is een duidelijke lacune in het onderzoek naar hoe over het zionisme werd bericht in de Joodse pers. Gezien het feit dat de door mij gekozen kranten veel gelezen werden door zeer uiteen liggende groepen, is het door het bestuderen van deze kranten goed mogelijk om een duidelijk beeld te krijgen hoe door beide redacties werd gekeken naar het zionisme. Door het lezen van de ingezonden brieven wordt het ook mogelijk om een idee te krijgen van hoe de verschillende lezersgroepen naar het zionisme keken.

Om mijn scriptie overzichtelijk te maken begint de scriptie met een korte historische schets van de periode van het uitkomen van *Der Judenstaat* van Theodor Herzl in 1896 tot de Balfourdeclaratie. In het eerste hoofdstuk bekijk ik hoe in het *NIW* en het *Centraal Blad* het zionisme werd weergegeven in 1917 en hoe de Balfourdeclaratie wordt beoordeeld. Vervolgens wordt het jaar 1933 geanalyseerd en kijk ik in hoeverre er sprake is van een verschuiving in de berichtgeving na de komst van vele Duitse vluchtelingen naar Nederland. In het laatste hoofdstuk komt het jaar 1939 aan bod met het Witboek en de start van de Tweede Wereldoorlog. In de conclusie worden alle gegevens uit de voorafgaande hoofdstukken vergeleken en gekeken in hoeverre er sprake is van verschuiving. Vervolgens kijk ik naar hoe deze verschuiving te verklaren is.

Het zionisme tot 1917

Toen de nieuwste stroming van het zionisme, onder invloed van het boek *Der Judenstaat* (1896) van Theodor Herzl, rond het einde van de 19^e eeuw opkwam ontstonden er meteen verschillende kampen onder Joden. De schrijver van het boek, Theodor Herzl (1860-1904) was een Oostenrijks Joodse journalist die zich door de opkomst van het antisemitisme zorgen maakte over de positie van de Joden in de wereld. Hij vond, zeker na de Dreyfus affaire, dat de enige oplossing het stichten van een Joodse staat was. Bij deze affaire werd de Frans Joodse officier Alfred Dreyfus ten onrechte veroordeeld voor hoogverraad en spionage voor de Duitse tegenstanders. Tijdens het proces werd duidelijk dat het antisemitisme erg diep zat

⁹ Püttmann, f. e.a., *Markante zionisten* (Amsterdam: De Bataafse leeuw 1996).

bij zijn tegenstanders. Toen bleek dat hij in de val gelokt was, werd voor veel Joden, onder wie Herzl, duidelijk dat ook goed geïntegreerde Joden niet veilig waren.¹⁰ Daarnaast vond Herzl dat in een tijdperk waarin men wereldwijd op zoek was naar hun nationalistische wortels, ook de Joden recht hadden op hun eigen nationaal tehuis. In het begin was in West-Europa nog weinig van de gevolgen van zijn boek te merken. In Palestina waren wel een paar kleine Joodse gemeenschappen maar die bestonden aan het einde van de negentiende eeuw vooral uit Sefardische Joden¹¹, dat wil zeggen Joden die van oorsprong uit het Iberisch schiereiland en de Arabische wereld komen. Behalve een kleine groep diepvrome Joden die al enkele eeuwen daarvoor een fonds hadden opgezet om deze oude *Jeshuvot*, oude joodse gemeenschappen in Palestina, te ondersteunen, verwierp de meerderheid van de Joden het idee van het moderne zionisme.

Onder de Nederlandse Joden was de houding ten opzichte van het zionisme niet veel positiever. De geassimileerde Joden vreesden dat ze zichzelf zo uit zouden sluiten van de Nederlandse samenleving. Ze waren vaak wel tevreden met hun leven in Nederland en de hogere sociale positie die ze geleidelijk aan bereikt hadden na de wettelijke gelijkstelling van de Joden in 1796. Vanaf die periode waren de Joden namelijk officieel burgers van de Nederlandse staat en hadden ze dezelfde rechten en plichten als iedere andere Nederlander. Vanaf dat moment konden de Joden dus ook beter opklimmen in de maatschappij omdat ze overal mochten werken¹². Ze waren bang dat als ze hun loyaliteit toonden aan een andere staat dan de Nederlandse, ze deze privileges zouden kwijtraken. De orthodox-religieuze bevolking wilde alleen wonen in Palestina als de Messias was gekomen. Dit was de reden, zoals al vermeld staat in de inleiding, dat de opperrabbijnen in 1904 een ban uitspraken over het zionisme¹³. Alleen opperrabbin Joseph Hirsch Dünner (1833-1911) was in 1897 al bereid open te staan voor het idee van de stichting van een Joodse staat, ook vóór de komst van een Messias.

Der Judenstaat werd door heel Europa heen zeer kritisch ontvangen. In Oost-Europa werd het boek gezien als te geassimileerd en te westers. Veel van de groeperingen in

¹⁰ Bregman, Ahron, *A History of Israël* (Londen: Palgrave Macmillan 2002) 2.

¹¹ Kouts, Gideon, *The Hebrew and Jewish press in Europe. Select problems in its History* (Parijs: Les editions Suger 2006) 163.

¹² Shamir, Ilana e.a. *Encyclopedie van de Joodse Geschiedenis* (Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok 1987) 100.

¹³ Ruth M.M. Hoogewoud-Verschoor, 'Rabbin Simon Philip de Vries (1870-1944) en de Mizrahi in Nederland' in: Francine Püttmann e.a. ed. *Markante Nederlandse Zionisten* (Amsterdam De Bataafsche Leeuw 1996) 38-49 aldaar 40-41.

OostEuropa waren bang dat *Der Judenstaat* een gevaar zou vormen voor de religieuze bewegingen die al actief waren in Palestina. Het boek kreeg te veel aandacht van de niet-Joodse pers en zou daardoor de plannen voor uitbreiding van de *Jeshuvot* kunnen tegenwerken.¹⁴ Tijdens het eerste congres van Basel in 1897 leefden er immers al 50.000 Joden in het gebied.¹⁵ ¹⁶ Het politiekzionisme, de tak van het zionisme waar Theodor Herzl de belangrijkste vertegenwoordiger van was, zocht veel publiciteit, omdat de politiekzionisten een Joodse staat wilden creëren die internationaal geaccepteerd werd. Hierbij was het belangrijk om verschillende wereldleiders en hun volgelingen aan hun kant te krijgen. De politiekzionisten, onder leiding van Theodor Herzl en later Max Nordau (1849-1923), een OostenrijksHongaarse zionistische leider die Herzl hielp bij het op poten zetten van de Wereld Zionistische Organisatie (WZO), probeerden daarom gebruik te maken van de pers om steun voor hun zaak te krijgen. Hierbij was het belangrijk om zowel aandacht te krijgen van de Joodse als van de niet-Joodse pers.¹⁷ Dit kwam hun weer op kritiek vanuit de Joodse hoek te staan. De vertegenwoordigers daarvan vonden dat het een interne zaak was, die niet door de niet-Joodse kranten moest worden behandeld. De politiekzionisten waren echter niet de enige groep zionisten die actief was in Nederland. Ook de cultuurzionisten hadden een aanhang in Nederland. Hun belangrijkste doel was het bewaren en verspreiden van de Hebreeuwse taal en cultuur en het tegengaan van verregaande assimilatie. Naast deze groepen had je ook nog de socialistisch-zionisten, die als belangrijkste doel hadden om Joden zelfvoorzienend te laten worden door het zelf bezitten en bebouwen van grond. Een goed voorbeeld hiervan zijn de latere kibboetsen in Israël en de organisatie *Poalei Zion*¹⁸, die zich richtte op Joodse arbeid. In de *Galut*, de ballingschap, waren er bijna geen Joodse arbeiders of boeren en dit moest in hun nieuwe gemeenschap veranderen. Zij vonden het belangrijk dat de Joodse staat een socialistische grondslag zou hebben en richtten zich hierbij dus veel minder op het in stand houden van de Joodse religie. Een andere belangrijke groep was de revisionisten. Deze groep streefde een groot Israël na, aan beide kanten van de Jordaan. Een ander aspect van de stroming was dat ze erg tegen een tweestatenplan met een Joodse en Arabisch deel waren. Ze

¹⁴ Kouts, *The Hebrew and Jewish press in Europe*, 191.

¹⁵ Bregman, *A History of Israël*, 7.

¹⁶ Ter vergelijking: er leefden in 1897 400.000 Arabieren in Palestina. (Bregman, *A History of Israël*, 7.)

¹⁷ Kouts, *The Hebrew and Jewish press in Europe*, 189.

¹⁸ Letterlijk vertaald: werkers van Zion.

waren dan ook anti-Arabisch te noemen en probeerden de Joodse rechten zo fel mogelijk te verdedigen, zo nodig met geweld. Met dit doel voor ogen werd dan ook de *Hagana* opgericht, een Joodse paramilitaire organisatie die gericht was op verdediging van de Joden in Palestina. Mede dankzij het gewelddadige karakter van de revisionisten waren ze erg omstreden.

In Nederland werd in 1899 de Nederlandse Zionisten Bond (NZB) opgericht door een groep bestaande uit onder andere Russische Joden en intellectuelen zoals David Wijnkoop (1876-1941), Asjer Kleerekoper (1880-1943) en Abraham van Collem (1858-1933)¹⁹. De NZB had zeker in het begin een zeer moeizaam bestaan met een aantal opsplitsingen en ruzies. In deze ruzies ging het om de vraag of een Joodse staat alleen gesticht kon worden in Palestina of dat er een willekeurig stuk land gevonden zou kunnen worden, zoals Oeganda. Deze hoogoplopende discussie is ook terug te vinden in het internationale zionistische debat. Dit debat vond plaats tussen vertegenwoordigers van de verschillende zionistische stromingen zoals Max Nordau, Chaim Weizmann (1874-1952), die later de eerste president van Israël zou worden, en Ze'ev Jabotinsky (1880-1940). Deze laatste werd vooral bekend als oprichter van de *Hagana* en was de latere stichter van de revisionistische beweging van het zionisme. Zij spraken op de zionistische congressen, maar kregen weinig steun voor hun ideeën vanuit de Nederlands –Joodse samenleving. In het *NIW* was een zeer felle polemiek te lezen tussen de orthodox-religieuze Joden en de zionisten. De orthodoxe zijde werd in deze fase vertegenwoordigd door de eerder genoemde Philip Elte.²⁰

Langzamerhand kwam er echter ook een orthodox-religieuze vertegenwoordiging onder de zionisten. In 1909 werd in Nederland de orthodox-religieuze Mizrachi beweging opgericht door rabbijn Simon Philip de Vries., in navolging van de beweging die in 1902 gestart werd in Vilnius door de Letse orthodoxe rabbijn Yitschak Yaacov Reines²¹. Dit kwam als antwoord op het voornamelijk antireligieuze karakter van de NZB en de antizionistische houding van de orthodoxie. Simon Philip de Vries (1870-1944), ook bekend van zijn boek *Joodse riten en symbolen* (1932), kreeg hiervoor veel kritiek van de meerderheid van de orthodoxie. De Mizrachi beweging gaf de orthodoxie, die lang een zeer negatieve houding ten opzichte van het zionisme had aangenomen, echter een mogelijkheid om meer open te staan voor het zionisme. De Mizrachisten vonden dat religie alleen volledig kon zijn samen met nationalisme. Ze gingen zelfs zo ver dat ze het belangrijk vonden dat het Hebreeuws niet

¹⁹ R.J. Spitz, 'een halve eeuw zionisme in Nederland' in Francine Püttmann e.a. ed. *Markant Nederlandse Zionisten* (Amsterdam De Bataafsche leeuw 1996) 9-15 aldaar 11.

²⁰ Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 28.

²¹ Laqueur, Walter, *A History of Zionism* (Londen: Trinity Press 1972) aldaar 481.

alleen een religieuze taal maar ook een dagelijkse taal moest worden.²² Volgens de Vries waren het zionisme en het Jodendom dan ook zeer sterk met elkaar verbonden en was het zionisme geen bedreiging voor het Jodendom. Dit ging zeer in tegen de officiële mening van de orthodoxie, namelijk dat het zionisme zeer in strijd was met de Joodse gedachten. De Vries heeft hierover ook een polemieek gevoerd met zijn mederabbijn en medeleerling van de bekende pro-zionistische rabbijn Dünner, namelijk de opperrabbijn van Gelderland Lion Wagenaar (1855-1930). De laatstgenoemde vond dat het zionisme absoluut niet verenigbaar was met de Messianistische gedachte. Vooral het artikel *Lema'an Tsion* (Vanwege Zion) van de Vries, waarin hij het zionisme sterk aanmoedigde, stuitte Wagenaar tegen de borst. Als antwoord hierop schreef hij *Ma'aneh leZion* (Antwoord voor Zion, 1905)²³. Al deze polemieek, ook in kranten zoals *Het Centraal Blad* en het *NIW*, leidde tot een sterk verdeelde orthodoxie.

Wel is er vanaf 1909 te zien dat steeds meer orthodoxen lid werden van de Mizrahi tak van de NZB. Toch bleef het rabbinaat nog erg kritisch over deze zionistische beweging.²⁷ Onder de overgrote meerderheid van de Joodse bevolking, zoals het proletariaat en de geassimileerde bovenklasse had het zionisme nog weinig steun. Het zionisme was geen volksbeweging geworden, zoals in grote delen van de rest van de wereld.²⁴ De NZB probeerde voor de oorlog echter wel de steun van de Joodse armen te werven door drukbezochte debatten te organiseren. Na 1917/1918 was er een sterke opleving te vinden bij het Nederlands zionisme, waarschijnlijk onder invloed van de Balfourdeclaratie en het groeiende antisemitisme in Oost-Europa.²⁵ Voornamelijk onder Joodse jongeren kwam het gevoel op dat het misschien toch nodig was om een Joodse staat te creëren, zeker voor de onder pogroms geteisterde Oost-Europese Joden. De grootste groep onder de Nederlandse zionisten vormden nog steeds de politiekzionisten. Wat opvallend is, is dat deze politiekzionisten zich niet alleen maar richtten op de eerder genoemde staat voor de Russische Joden maar ook op het nationalistische idee van een eigen staat.²⁶ De Joden hadden daar naar hun mening immers net zoveel recht op als de andere volkeren. In een tijd van wereldwijd nationalisme was het ook voor Joden belangrijk om die gevoelens tot uiting te brengen.

²² Laqueur, *A History of Zionism*, 483.

²³ 'Ma'aneh Le Zion.' : Een betoog over het Zionisme van Joodsch traditioneel standpunt door S.Ph. de Vries [Mzn.], Rabbijn te Haarlem. *Nieuw Isr. Weekblad*, vol. 41(1905), nr. 8, p. [2e bl 1]²⁷
Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 37.

²⁴ Ibidem, 43.

²⁵ Püttmann, Francine, *Markante zionisten*, 12-13.

²⁶ Giebels *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 91.

Een opstap naar een eigen staat

1917 was een erg roerig jaar voor de zionistische beweging, zowel in Nederland als daarbuiten. Men bevond zich middenin de Eerste Wereldoorlog en er waren veel zorgen om wat de gevolgen hiervan zouden zijn voor de Joden in de verschillende landen. De Joden werden immers vaak als zondebok gebruikt. De Eerste Wereldoorlog bracht behalve oplaaiend geweld ook het probleem van tegenstrijdige belangen met zich mee voor de WZO. De zionisten wilden natuurlijk samenwerken om een Joodse staat op te richten, maar voelden zich ook verbonden met het land waar ze waren opgegroeid. Het feit dat de mannen ook vaak in het leger moesten vechten voor hun land maakte dit alleen maar gecompliceerder. Groepen die op het ene moment samenwerkten moesten het volgende moment tegen elkaar vechten. Voor Nederland, een land dat neutraal was tijdens de oorlog, speelde de oorlog ook een grote rol in de besluitvorming. De NZB koos partij tegen landen die in het verleden een zeer negatieve positie hadden ingenomen tegenover Joden. Een voorbeeld hiervan was de steun voor Duitsland bij de inval in Rusland.²⁷ Ook was er sprake van dat het hoofdkantoor van de WZO verplaatst zou worden naar het neutrale Den Haag. Die eer ging uiteindelijk echter naar Kopenhagen.

Naast de Eerste Wereldoorlog speelde in 1917 ook de Russische revolutie. Bij deze revolutie, waarbij uiteindelijk de Russische tsaar zou worden afgezet, ontstond er een grote onrust in Rusland. Net zoals we vaker in het verleden hebben gezien, werden onder andere de Joden de dupe van deze onrust. Vlak na de Russische revolutie hebben de zogenaamde 'Witten', anticomunistische strijders, pogroms ontketend die meer dan 55.000 Joden het leven hebben gekost in Rusland en andere delen van Oost-Europa. Dit deed de discussie onder de zionisten oplaaien dat er toch nu echt snel een oplossing gevonden moest worden voor het probleem van het aanhoudende en groeiende antisemitisme in Oost-Europa. Ook niet zionistische Joden begonnen vaak in te zien dat deze situatie moest veranderen. Het besef dat de positie van Oost-Europese Joden onhoudbaar was, was bij de bezorgde groepen al jaren aanwezig. Vooral na de eerdere pogroms van Kisjnev in 1903²⁸ die een grote stroom vluchtelingen veroorzaakten. Om deze groep te helpen werden zelfs speciale organisaties opgericht als *Hachnosas Ourechiem*, wat letterlijk steun aan de doortrekkende betekent. In

²⁷ Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 102.

²⁸ Ibidem, 93.

1918 werd deze stroom vluchtelingen al op 10.000 geschat.²⁹ Er waren grote meningsverschillen over hoe met deze vluchtelingen om te gaan. Sommige zionisten, zoals de schrijvers van het jaarverslag van 1915/1916 van de NZB, vonden dat de vluchtelingen geholpen moesten worden. Anderen waren bang dat de groep ook na de oorlogsjaren zou blijven hangen en vreesden dat de groep vluchtelingen een negatieve invloed zou hebben op de zionistische organisatie. De NZB zou veel strakker georganiseerd zijn dan de OostEuropese zionistische groeperingen en geen baat hebben bij hun zogenoemde ‘lakse’ houding³⁰. Toch heerste onder alle groepen wel het besef dat de situatie in Oost-Europa, en dan voornamelijk de situatie in Rusland, onhoudbaar was.

Het lijkt erop dat de redacteurs van het *Centraal blad* het ook een belangrijk onderwerp vinden want er wordt in 1917 erg veel over de situatie in Oost-Europa geschreven. Een goed voorbeeld hiervan is het artikel ‘De Zionistische Rubriek- De Russische revolutie en de lessen der Fransche revolutie voor de Joden’³¹ van 30 maart 1917. In dit artikel schrijft redacteur en medeoprichter van de NZB, Gerhard Polak (1868-1940) over de angst voor de gevolgen van de Russische revolutie voor de Joden. Hij waarschuwt voor een te optimistisch geluid en vreest dat de Joden altijd een aparte natie in Rusland zullen blijven. Wel schrijft hij in het artikel dat de Russische revolutie een positieve ontwikkeling is voor het zionisme en dat het zionisme uiteindelijk zal triomferen. Polak gaat zelfs zover te zeggen dat het zionisme ‘weldra een voldongen feit is’³². Polak, die vele jaren de rubriek ‘Zionistische Kroniek’ heeft geschreven in het *Centraal Blad*, probeert in zijn stukken duidelijk een kritisch maar positief beeld van de zionistische beweging te geven. Hij was dan ook lid van de eerste redactie van de spreekbuis van de NZB, *de Joodsche Wachter*. Een ander voorbeeld hiervan is het artikel ‘De zionistische rubriek. Het Hebreeuws als spreek en schrijftaal’ van 20 april. Hierin schrijft Polak over de historische ontwikkeling van de Hebreeuwse taal en de rol die het zionisme hierbij heeft gespeeld. Hij geeft hierbij aan hoe belangrijk het is de Hebreeuwse taal te gebruiken om ‘de oude Joodse beschaving te bewaken’³³.

Buiten de reguliere rubriek ‘Zionistische Rubriek’, geeft het *Centraal Blad* ook via korte artikelen aandacht aan de ontwikkelingen in de Joodse wereld en de rol van de zionistische organisatie daarin. Vooral aan de oorlogstoestanden in Palestina wordt veel

²⁹ Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 107.

³⁰ Idem.

³¹ Polak, Gerhard, ‘De Zionistische Rubriek- De Russische revolutie en de lessen der Fransche revolutie voor de Joden’ *Centraal Blad* 30-03-1917.

³² Idem.

³³ Polak, Gerhard, ‘De zionistische rubriek. Het Hebreeuws als spreek en schrijftaal’ *Centraal Blad* 20-04- 1917.

aandacht besteed. Palestina, dat onder Ottomaans bestuur stond, was het toneel van gevechten tussen Ottomanen en Engelsen die het wilden veroveren, maar ook van gevechten tussen Arabieren en Joodse immigranten. Deze laatste groep was veruit in de minderheid en was dan ook vaak het slachtoffer van geweld. In het *Centraal Blad* wordt bericht over de mishandeling en het vermoorden van de Joden in onder andere Jaffo. Volgens het artikel ‘Jodenvervolgingen in Palestina’ van 11 mei was de situatie zo erg dat de Joden opgehangen werden aan de poorten.³⁴ De schrijver vergelijkt de situatie in Jaffo zelfs met de situatie in Armenië, waar zoals later bekend is geworden waarschijnlijk bijna een miljoen Armeniërs zijn vermoord en gedeporteerd door de Ottomanen tussen 1915 en 1917³⁵. Dezelfde Ottomanen die in die periode ook de macht hadden in Palestina.

Het *Centraal Blad* besteedde hiernaast ook veel aandacht aan iets wat door veel historici gezien wordt als een van de belangrijkste momenten van de zionistische geschiedenis: de Balfourdeclaratie. Er werd op 2 november een brief geschreven door de Britse minister van buitenlandse zaken Arthur James Balfour (1848-1930) aan de leider van de Joodse gemeenschap in Londen, Lord Rotschild. In deze brief werd vastgesteld dat de Joden recht hadden op een eigen nationaal tehuis in Palestina. Deze brief, die voor de zionistische beweging van erg groot belang was omdat hij immers rechtvaardiging gaf aan hun organisatie, kwam tot stand na een uitgebreide lobby van voornamelijk de bekende zionistische leider Chaim Weizmann³⁶. Al voor het uitkomen van deze brief hadden enkele andere landen het recht op Joodse staat al erkend maar de toezegging van Engeland werd als waardevoller gezien omdat Engeland op dat moment probeerde de macht in de regio over te nemen van het Ottomaanse rijk. In het Sykes-Picot verdrag van mei 1916 hadden Engeland en Frankrijk namelijk onderling al de Midden-Oostenregio verdeeld. Palestina zou hierbij vanwege haar speciale religieuze status onafhankelijk blijven maar het gebied moest wel eerst veroverd worden op de Ottomanen die daar toen de macht hadden.³⁷ De Engelsen hadden in mei 1917 Jeruzalem al overgenomen. Het gevoel dat de Balfourdeclaratie wat zou kunnen betekenen voor de zionistische beweging wordt geïllustreerd door het artikel ‘Palestina’ in het *Centraal Blad* van 4 mei 1917. Hoewel het nog maanden voor de daadwerkelijke declaratie was, denkt de schrijver al dat Engeland dan als eerste land sinds de diaspora het recht op een

³⁴ ‘Jodenvervolgingen in Palestina’ *Centraal Blad* 11-05-1917.

³⁵ <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2010/april/Armeni-herdenkt-genocide-1915.html>.

³⁶ Bregman, *A History of Israel*, 17-18.

³⁷ Laqueur, *A history of Zionism*, 235.

ationale staat voor de Joden zou erkennen, als het maar de macht in de regio zou krijgen.³⁸

De berichtgeving van het *Centraal Blad* over de Balfourdeclaratie is over het algemeen positief. Het eerste bericht hierover staat al in 9 november in de krant. In een ander stukje, tevens genaamd 'Palestina', wordt melding gemaakt van 'een gunstige gezindheid van Engeland en de Verenigde Staten tegenover een beweging die van Palestina een Joodsch centrum wilt maken'.³⁹ Polak gaat in zijn 'Zionistische Kroniek' echter pas op 23 november in op de Balfourdeclaratie. De declaratie wordt hierin letterlijk weergegeven. Ook vergelijkt Polak de ontwikkelingen rondom de declaratie met het werk dat Theodor Herzl in het verleden had gedaan. Volgens Polak hebben de diplomatieke onderhandelingen nu meer succes omdat de steun voor een Joodse staat tijdens de oorlogsjaren enorm gegroeid is. Van een handjevol aanhangers voor de oorlog naar een grote groep in 1917. Hij geeft als voorbeeld dat in Rusland het aantal leden gegroeid is van 14.000 naar 140.000. Ook claimt Polak dat de Joden hebben bewezen dat ze ook goed een kolonie kunnen besturen, doordat ze ondanks de problemen nog steeds niet weg te slaan zijn uit Palestina. Wel is Polak van mening dat het Joods Nationaal Tehuis er nooit zal kunnen komen als de wereldwijde zionistische organisatie geen eenheid zal bereiken. Eenheid is het hoofdpunt waar de organisatie naar moet streven in plaats van acceptatie door de wereldleiders.⁴⁰

Opmerkelijk is wel dat er ondanks de orthodoxe achterban van het *Centraal Blad*, het artikel 'Zionisme en het Joodsche geloof onverenigbaar?' in staat waarin naast de humanitaire motieven ook een religieus motief wordt gegeven voor het zionisme. In dit artikel van 31 augustus probeert de anonieme auteur namelijk te beargumenteren dat het zionisme en het Joodse geloof wel degelijk verenigbaar zijn omdat de zionistische organisatie niet strijdig is met de Joodse wet, de *halacha*.⁴¹ Het Joodse volk is volgens hem namelijk naast een volk dat gelooft ook het volk van de religieuze daad, de *mitswe*. De religieuze instelling van het volk zal volgens hem Palestina maken tot een land in overeenstemming met de Joodse wet. In zo een land kunnen de *mitswot* ook beter worden uitgevoerd. Dit was toentertijd zeker geen gangbare mening onder de orthodoxie, die vond dat je moest wachten op de komst van de Messias voordat de Joodse staat mocht worden uitgeroepen.

Het andere blad dat door mij bestudeerd is, het *NIW*, is een stuk minder positief over het zionisme. Wat als eerste opvalt, is dat het zionisme amper wordt besproken in het *NIW*.

³⁸ 'Palestina' *Centraal Blad* 04-05-1917.

³⁹ 'Palestina' *Centraal Blad* 09-11-1917.

⁴⁰ Polak, Gerhard, 'Zionistische kroniek' *Centraal Blad* 23-11-1917.

⁴¹ 'Zionisme en het Joodsche geloof onverenigbaar?' *Centraal Blad* 31-08-1917.

Het blad noemt Palestina of de zionistische organisatie zeer weinig en als het al wordt besproken dan is het vaak op een zeer spottende, negatieve toon. Een goed voorbeeld hiervan is het artikel ‘De orthodoxie’ van 16 februari 1917 dat op ironische toon vertelt over het onterechte zelfmedelijden van de zionisten die bovendien volgens de anonieme auteur niets afweten van het Jodendom.⁴² Het artikel behandelt tevens de door hem genoemde oorlog tussen de antizionistische “grote leraren”, waarmee hij waarschijnlijk doelt op de (opper-) rabbijnen, en de zionisten. Hiermee geven de (opper-) rabbijnen weer wat volgens de schrijver de mening van vele Joden is: het moderne zionisme is een groot gevaar voor het Jodendom. Ook waren de redacteurs duidelijk niet te spreken over *de Joodsche Wachter*, het orgaan van de NZB. Dit blad kon dan ook op veel spot van het antizionistische *NIW* rekenen. Een voorbeeld hiervan is het artikel ‘Ons Program’ van 11 mei. Hierin reageert de anonieme schrijver op een artikel van 17 april uit de *Joodsche Wachter* waarin staat dat in Rusland de vrijheid van godsdienst is uitgeroepen. Een van de punten waarop de schrijver het meest kritiek geeft is dat volgens hem de meeste aanhangers van het zionisme niet daadwerkelijk aanhangers zijn maar personen die min of meer gedwongen zijn door de mensen om hen heen. Hij noemt de hele beweging zelfs een utopie en een groot gevaar voor het Jodendom.⁴³ Het is volgens hem van essentieel belang om te blijven wachten op de komst van de Messias, voordat de Joden vertrekken uit *galut*. In dit artikel komt het orthodox-religieuze standpunt van het *NIW* duidelijk naar voren.

Het *NIW* legt bovendien de schuld van de vervolgingen in Palestina bij de Joden zelf. Bijvoorbeeld in het artikel ‘Er behoort moed toe’ van 25 mei, waarin de schrijver zegt dat de boeren zelf verantwoordelijk zijn voor het antisemitisme doordat ze problemen hebben met de Turken. Een veelzeggend citaat is: “indien God ons huis niet opbouwt, dan werken daaraan de bouwlieden te vergeefs; indien God de stad niet bewaakt, dan kan de wachter haar ook niet beschermen”.⁴⁴ Ook in het artikel ‘Een vertegenwoordiging’ van 28 september wordt benadrukt dat het van het grootste belang is om te wachten op de tussenkomst van God bij het stichten van een Joodse staat. De mensen die het zionisme nastreven zijn mensen ‘die wel uit Joodsche ouders geboren zijn, doch niet meer op [een] Joodsch standpunt staan, zich geheel en al van het standpunt der Thouro (de Thora) hebben verwijderd.’⁴⁵

Een andere vijandige uiting van het *NIW* tegenover het zionisme staat in de krant van

⁴² ‘De orthodoxie’ *NIW* 16-02-1917.

⁴³ ‘Ons Program’ *NIW* 11-05-1917.

⁴⁴ ‘Er behoort moed toe’ *NIW* 25-05-1917.

⁴⁵ ‘Een vertegenwoordiging’ *NIW* 28-09-1917.

23 november, in de bijlage 'Mededeelingen van het Joodsch Correspondentie Bureau, Den Haag'. Het begint met het artikel 'De opperrabbijn A.S. Onderwijzer over het zionisme'. In dit interview spreekt de toenmalige opperrabbijn zich sterk negatief uit over de groeiende steun voor het zionisme van de orthodoxie in Amerika en Rusland. Hij staat niet per se negatief ten opzichte van het zionisme maar kan het alleen accepteren onder zijn voorwaarden, waarvan de belangrijkste wel is: de invoering van een strikt orthodoxe wetgeving in de komende Joodse staat zodat daar het Joodse karakter niet verloren gaat.⁵⁰ De felste reacties tegen het zionisme zijn echter te vinden in het artikel 'Eindelijk'. In dit artikel reageert de anonieme schrijver fel op de woordvoerders van de zionisten die niet reageren op de standpunten van het *NIW*. Hij beschrijft de polemiek tussen het *NIW* en *De Joodsche Wachter* waarbij termen heen en weer worden gegooid als 'onjoodse creaturen' en 'Geele Ghetto-uitwas'.⁵¹ Hij beschouwt de laatste term, door *De Joodsche Wachter* gegeven aan het *NIW* en zijn lezers, als een eretitel. Deze titel verwijst waarschijnlijk naar de orthodoxe achtergrond van het *NIW* en het feit dat ze nog leefden zoals ze in het Getto in Oost-Europa leefden. Het element geel slaat terug op het gele merkteken dat de Joden in Europa na het vierde Lateraanse concilie (1215- 1216) moesten dragen. Geel staat hierbij voor maatschappelijk uitgestoten. In het *NIW* gaat de anonieme schrijver door met zijn relaas in het tweede artikel genaamd 'Eindelijk' van 7 december. Hierbij gaat hij in op het uitkomen van de Balfourdeclaratie en maakt hij de ophef die hierover vanuit de zionistische zijde wordt gemaakt belachelijk. Het wordt een papieren vodge genoemd en de zionisten worden uitgemaakt voor utopisten.⁵² De schrijver voelt zich hierbij gesteund door de 'publieke organen' die ook weinig hoop putten uit de declaratie.

Al met al valt dus te concluderen dat het *NIW*, hoewel het er veel minder over schrijft, een veel negatievere houding aanneemt ten opzichte van het zionisme dan het *Centraal Blad*. Het *NIW* is zeer spottend en denkt dat het zionisme een groot gevaar vormt voor het Joodse volk en de Joodse religie. Dit ligt in lijn met de algemene mening van het lezerspubliek, de orthodox- religieuze Joden die het zionisme over het algemeen afwezen. Het *Centraal Blad*, hoewel ook niet zeer positief, is toch een stuk minder negatief over het zionisme. De redactie van het *Centraal Blad* ziet er wel degelijk een oplossing in voor het groeiende probleem van antisemitisme in Oost-Europa. De Joden in Oost-Europa liepen immers het meeste gevaar voor vervolging. Met de Joden in West-Europa, en dus ook Nederland, zou het wel loslopen.

- ⁵⁰ Onderwijzer, Abraham ben Samson 'De opperrabbijn A.S. Onderwijzer over het zionisme' *NIW* 23-11 1917.
- ⁵¹ 'Eindelijk' *NIW* 23-11-1917.
- ⁵² 'Eindelijk' *NIW* 07-12-1917.

Hitler als gevaar?

De periode tussen 1917 en 1933 was een erg tumultueuze periode met veel gebeurtenissen die de wereld op zijn kop zetten. Het begon met het einde van de Eerste Wereldoorlog. Na een strijd van vier jaar verloren de Centralen, een groep landen die bestond uit onder andere Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en de Ottomanen, de oorlog in 1918 van de Entente. Deze laatst genoemde groep, die onder andere uit Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk bestond, zorgde ervoor dat de landen die zich hadden aangesloten bij de Centralen een voor een capituleerden. Hierdoor waren uiteindelijk ook Duitsland en Oostenrijk-Hongarije genoodzaakt zich over te geven. Deze uitkomst had veel grote gevolgen. Zo werd de Oostenrijk-Hongaarse Dubbelmonarchie gedwongen zich te ontbinden op 31 oktober 1918 en viel het land uiteen in allerlei kleinere staten. Hierdoor werd het nationalisme, dat al voor de oorlog sterk aanwezig was in deze staten, alleen nog maar meer aangewakkerd. Een ander, waarschijnlijk veel belangrijker, gevolg was dat zowel Duitsland als de oude Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie enorme herstelbetalingen moesten doen. Bij het verdrag van Versailles in 1919 werd bepaald dat de Centralen de schuld droegen voor het ontstaan van de oorlog en dat daarom allerlei maatregelen moesten worden getroffen om een tweede oorlog te voorkomen.⁵³ Zo werden allerlei voorwaarden gesteld aan het aantal soldaten dat de Centralen mochten bezitten. Ook werd er bepaald dat er een Volkerenbond, een soort voorloper van de Verenigde Naties, moest worden opgericht maar dat Duitsland daar geen lid van mocht worden. De meest drastische maatregel betrof echter de enorme betalingen die gedaan moesten worden aan de landen van de Entente.⁵⁴ Hierdoor werden Duitsland en Oostenrijk zwaar geruïneerd en heerste er grote werkeloosheid. Een gevolg hiervan was dat een deel van de bevolking zijn geluk in andere landen zocht. Zo kwamen veel Duitsers en Oostenrijkers naar Nederland om daar werk te zoeken. Een ander gevolg van de herstelbetalingen en de daarop volgende armoede was echter dat er een groot gevoel van onrechtvaardigheid en onvrede opkwam bij de Oostenrijkers en Duitsers. Ze vonden dat ze onterecht zwaar bestraft werden en naarmate de werkeloosheid steeg, steeg ook de behoefte een zondebok te zoeken.⁵⁵ Er waren veel politici die hier handig op in speelden maar de bekendste is toch wel de man die in 1933 uiteindelijk aan de macht kwam in Duitsland: Adolf

⁵³ Doedens, Anne, Mulder, Liek, *Geschiedenis van de twintigste eeuw* (Apeldoorn: Van Walraven 1991) 32-34.

⁵⁴ Doedens, Anne, Mulder, Liek, *Geschiedenis van de twintigste eeuw* 35.

⁵⁵ Ibidem 88-91.

Hitler.

Adolf Hitler, een veteraan uit de Eerste Wereldoorlog, was al vanaf 1921 leider van de Nationaalsocialistische NSDAP. Deze volkspartij met extreemrechtse, racistische denkbeelden had in het begin maar een kleine groep aanhangers die vooral afkomstig waren vanuit de arbeidersgroep. Hitler wist deze beweging echter om te vormen tot een grotere groep. Na een mislukte staatsgreep, ook wel de *Kapp-Putsch* genoemd, werd hij in 1923 veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf. Gedurende deze periode schreef hij zijn ideologie op in het boek *Mein Kampf*. In dit boek werd duidelijk dat Adolf Hitler zich sterk keerde tegen wat hij zag als de grote veroorzakers van de problemen in Duitsland: het communisme maar zeker ook de Joden.⁴⁶ Zij hadden, in zijn optiek, Duitsland verraden in de Eerste Wereldoorlog en stalen door hun sluwe gedrag het geld en de banen van de “gewone Duitser”. Dit was een idee dat bij meer politici leefde en een gevoel dat bij grote delen van de Duitse bevolking aanwezig was. Antisemitisme is een fenomeen dat al vele eeuwen bestaat. Het antisemitisme, dat zich richt op Joden als ras, komt voort uit het door de kerk gevoede religieuze anti-judaïsme. Hoewel het anti-judaïsme door de geschiedenis heen voor talloze slachtoffers gezorgd heeft was het antisemitisme nog gevaarlijker omdat hierbij gefocust wordt op Joden als zijnde een ras en niet als een “foute” religie. Van vervolging door antijudaïsme was in theorie af te komen door je te bekeren tot het Christendom maar je was volgens antisemieten nou eenmaal Joods van ras. Daar viel niet vanaf te komen. Joden waren volgens de antisemieten inferieur aan bijvoorbeeld Ariërs en waren eerder geneigd tot het plegen van misdaden. Deze theorieën werden ondersteund door bekende schrijvers als JosephArthur de Gobineau of Herbert Spencer.⁴⁷ Dit werd maar al te graag overgenomen door politici als Hitler, ze hadden immers een zondebok nodig voor hun problemen.⁴⁸ Om deze redenen maar ook omdat Hitler veel beloftes deed over onder andere het creëren van meer werkgelegenheid en het bouwen van goede wegen werd Hitler op 30 januari 1933 verkozen tot rijkskanselier van Duitsland. Al vlak voor deze verkiezing had de voorzitter van de Duits-zionistische Federatie, Karl Blumenfeld (1884-1963), gewaarschuwd voor de

⁴⁶ Ibidem 91-92.

⁴⁷ Ibidem 99-100.

⁴⁸ Shamir, Ilana e.a. *Encyclopedie van de Joodse Geschiedenis* 118.

gevolgen van deze verkiezing voor de Joods Duitse burgers. Hij was bang dat de Joden tweederangs burgers zouden worden. Hij werd hierin niet gesteund door andere prominente zionisten als Chaim Weizmann, die zelfs dacht dat deze bewering gevaarlijk zou zijn voor de Duitse Joden.⁴⁹ Toch bleek Blumenfeld als snel gelijk te hebben Al meteen na zijn verkiezing voert Hitler een aantal zeer anti-Joodse maatregelen door, zoals een quotum van Joden op universiteiten en vele andere restricties. Pas hierna leken de Duitse Joden zich daadwerkelijk te realiseren wat voor bedreiging de N.S.D.A.P. zou kunnen vormen. Hitler werd tot dan toe vaak beschreven als een dwaas.⁵⁰

In Nederland drongen de berichten over wat er in Duitsland gebeurde snel door. Zo vermeldt het *Centraal Blad* op 3 februari dat Adolf Hitler aan de macht is gekomen. Toch is de toon die in het bericht wordt aangeslagen niet erg alarmerend. De schrijver vermeldt wel dat Hitler erg antisemitisch is, maar zegt tevens dat het Joodse volk wel voor hetere vuren heeft gestaan. De toon die Professor David Cohen (1882- 1967) aanslaat in zijn rubriek 'De Zionistische Kroniek: Noodtoestand' van 10 februari is echter een stuk minder argeloos. De hoogleraar oude geschiedenis was actief binnen de NZB en zette zich daarom in voor de zionistische zaak. Hij gebruikte hiervoor de van Gerhard Polak overgenomen rubriek 'Zionistische Kroniek'. Hoewel Cohen in het artikel zegt afwachtend te zijn in hoeverre de Joden er last van zullen krijgen, staat het voor hem wel vast dat de Joden zijn gedegradeerd tot tweederangs burgers. Cohen verbindt hier dan ook onmiddellijk een conclusie aan als het gaat om de zionistische beweging. Het zionisme heeft immers hier al voor gewaarschuwd. De Joodse bevolking in de diaspora was te bang om de zionistische beweging te volgen. Cohen meende echter dat binnen afzienbare tijd duidelijk zou worden dat het leven in ballingschap ondraaglijk zou worden.. Volgens hem is het belangrijk dat de Joden geld en energie steken in de opbouw van een nieuwe staat in Palestina. Indien het de Joden niet lukt zich succesvol te vestigen in Palestina nu de toestroom vluchtelingen stijgt of zal stijgen, dan is dat de schuld van de Joden zelf omdat ze niet naar de zionisten hebben geluisterd.⁵¹ Het idee dat het antisemitisme alleen gestopt kon worden door het creëren van een staat waar de Joden de meerderheid zijn, was namelijk geen nieuw idee. In 1926 al had de voorzitter van de NZB van 1930 tot 1934, Fritz Bernstein (1890-1971) dit in zijn boek *Der Antisemitismus als Gruppenerscheinung. Versuch einder Sociologie des Judenhasse* beschreven. In dit boek beschrijft Bernstein het al eerder genoemde idee dat het antisemitisme vooral komt doordat de

⁴⁹ Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, 499.

⁵⁰ Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 166.

⁵¹ Cohen, David 'De Zionistische Kroniek: Noodtoestand' *Centraal Blad* 10-02-1933.

Joden altijd een minderheidsgroepering waren. Als de Joden dus een eigen staat zouden krijgen, waar zij de meerderheid zouden hebben, zou dit probleem worden opgelost. Bernstein was dan ook oprichter van het idee van onvoorwaardelijk of burgerlijk zionisme. In deze stroming van het zionisme draait het er vooral om een Joodse staat te creëren in Palestina waarin de Joden de meerderheid zijn. Dit was het aller belangrijkste doel.⁵² Wat wel opvallend is, is dat dezelfde Bernstein zich in 1933 verzette tegen acties om Duitse vluchtelingen te werven voor immigratie naar Palestina omdat dit onzionistisch zou zijn. ‘Palestina is geen Asyl. Het kan geen Galoeth-rampen opvangen.’⁵³ Hoewel te begrijpen is dat hij vooral zionistische Joden naar Palestina wilde brengen, zou je ervoor kunnen pleiten om ook vluchtelingen uit bijvoorbeeld Duitsland naar Palestina te brengen om de beoogde Joodse meerderheid te creëren.

Het idee van Palestina als asiel brengt Cohen in zijn kroniek in *Centraal Blad* van 24 maart, getiteld ‘Vreugde over leed’, nog sterker naar voren. Hij beschrijft de situatie waarin de Joden in Europa zijn terechtgekomen alsof ‘het tijdperk der middeleeuwen is teruggekeerd’. Hij roept hierbij de Joden op om naar Palestina te gaan omdat daar een groot gebrek aan werknemers is.⁵⁴ In een ander artikel, ‘De bevrijding van het Joodsche volk uit zijn noodtoestand’, door een onbekende schrijver wordt een zelfde beeld geschetst. Dit artikel beschrijft een zionistische propagandabijeenkomst met sprekers als de bekende zionist Albert Raalte (1871-1931). Ook hij is van mening dat de zionisten gelijk hebben gekregen in hun voorspellingen dat Joden enkel te gast zijn in de landen waarin zij verblijven. Bovendien beschuldigt hij de antizionisten ervan dat door hun schuld Palestina 35 jaar achterloopt in haar ontwikkeling en anders al klaar geweest zou zijn voor de vele vluchtelingen. Een andere spreker was de bekende Abel Herzberg (1893-1989), een zeer prominente zionist die van 1934 tot 1939 zelfs de voorzitter van de NZB zou worden. Ook hij benadrukt dat het antisemitisme iets is wat er altijd al was en altijd zal blijven tot de Joden een toevluchtsoord hebben in Palestina. Hij vindt wel dat Palestina niet enkel gezien moet worden als asiel maar tevens als een plaats waar Joden zichzelf moeten kunnen zijn.⁵⁵

Ondanks de haast en de nood waarop in veel artikelen in het *Centraal blad* de nadruk wordt gelegd, roept Cohen toch op om de zaken niet te overhaasten. Dit zou zelfs schade kunnen toebrengen aan het zionistische plan. In zijn artikel ‘Palestina als toevluchtsoord’

⁵² Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 167.

⁵³ Ibidem, 171.

⁵⁴ Cohen, David ‘Vreugde over leed’ *Centraal Blad* 24-03-1933.

⁵⁵ ‘De bevrijding van het Joodsche volk uit zijn noodtoestand’ *Centraal Blad* 07-04-1933.

beschrijft hij de stappen die de zionistische organisatie al gemaakt heeft om Palestina verantwoord op te bouwen. Een voorbeeld hiervan is de opleiding voor Palestina pioniers in Deventer. Deze leerlingen worden onderwezen in het goed bebouwen van een akker en andere vaardigheden die nuttig kunnen zijn voor de agriculturele ontwikkeling van Palestina. Cohen vermoedt ook dat als de Engelsen kunnen zien dat de grond nuttig gebruikt wordt, ze wat gemakkelijker zullen zijn met het toelaten van meer Joden tot Palestina.⁵⁶ Een ander concept dat naar voren komt in het *Centraal Blad* is het revisionistische idee van de vestiging van Joden in TransJordanië.⁵⁷ Dit idee, waar Jabotinsky de bedenker van was, houdt in dat niet alleen Palestina een Joods thuisland zou moeten worden, maar dat beide kanten van de oevers van de Jordaan van de Joden zouden moeten worden. Volgens de revisionisten zou dit gebied al in de Bijbel aan de Joden zijn toegeschreven. Ook was dit oorspronkelijk in de Balfourdeclaratie beloofd aan de Joden.⁵⁸ Cohen is echter sceptisch over dit idee. Hoewel hij het beschrijft als een mooi idee zegt hij dat het te betwijfelen valt of het ook verstandig is. Zo belicht hij de problemen met de veiligheid en de onherbergzaamheid van het gebied. Toch vindt hij het wel een onrecht ‘dat TransJordanië niet door het mandaat aan Palestina is toegevoegd’⁵⁹ Cohen staat dus in principe achter dat onderdeel van het revisionistische standpunt. Niet alleen in de artikelen van Cohen komt het revisionistische beeld tot uiting, ook in veel van de andere artikelen in het *Centraal Blad* wordt stilgestaan bij de visie van de revisionisten. Zo wordt er voornamelijk verslag gedaan van revisionistische vergaderingen en bezoeken van revisionistische leiders. Deze meer dan gemiddelde aandacht is opvallend te noemen omdat de revisionistische beweging al in september 1931 uit de WZO was gezet.⁶⁰ Ze werden als extreem gezien en een gevaar voor de zionistische organisatie. Toch krijgt deze groep veel meer aandacht dan bijvoorbeeld de socialistisch- of politiekzionisten. Een andere reden dat dit opvallend is, is dat de revisionisten ook maar een kleine aanhang hadden bij de Nederlandse zionisten. Het feit dat een blad met een orthodoxreligieuze lezersgroep zo overmatig veel aandacht schenkt aan de revisionisten is erg opmerkelijk te noemen. Zeker gezien het feit dat het *Centraal Blad* niet bepaald negatief was ten opzichte van deze stroming.

⁵⁶ Cohen, ‘Palestina als toevluchtsoord’ *Centraal Blad* 12-05-1933.

⁵⁷ Voor uitgebreide uitleg revisionisme, zie bladzijde 10

⁵⁸ Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 183.

⁵⁹ Cohen, David, ‘Vooruitzichten’ *Centraal blad* 03-03-1933.

⁶⁰ Laqueur, *A History of Zionism*, 357.

De enige andere groep die ook redelijk wat aandacht krijgt is die van de Mizrachi. Deze groep lijkt meer in lijn te liggen met de orthodox-religieuze achtergrond van het *Centraal Blad*. Toch is de toon van het *Centraal Blad* ten opzichte van de Mizrachi beweging zeker niet positief te noemen. Dit wordt vooral duidelijk bij berichten dat de Mizrachi beweging uit de Wereld Zionisten Organisatie wil stappen, omdat ze de WZO een gevaar vindt voor het Joodse geloof. Men zou kunnen verwachten dat een blad met een orthodox-religieuze achtergrond deze stap zou ondersteunen maar die wordt eerder belachelijk gemaakt, Tevens zou deze stap een gevaar voor de WZO kunnen zijn. Hoe minder groeperingen zich bij de WZO hadden aangesloten, hoe minder macht deze beweging zou hebben en hoe minder snel er dus een staat gesticht kon worden.

Het *NIW* neemt duidelijk een ander standpunt in over de Mizrachi beweging. In tegenstelling tot het *Centraal Blad* gaat het meeste van hun berichtgeving van zionistische organisaties over de Mizrachi. Er staan veel korte stukjes in over hun vergaderingen en interviews met hun leiders. Hoewel de toon van deze artikelen soms nog licht spottend is, is de algemene tendens veel positiever te noemen dan in het *NIW* in 1917. Dit valt wellicht te verklaren doordat het hoofdredacteurschap in 1918 was overgenomen door Lowie Staal. Net als zijn voorloper Philip Elte was Staal antizionistisch maar hij had een minder felle toon.⁶¹ Zionisten worden door hem wel beschouwd als Joods en niet als verraders zoals ze door Elte werden genoemd. De meeste artikelen over de Mizrachi beweging zijn informatief en geven weer wat er op hun congressen gezegd wordt.⁶² In 1917 kon men nog veel opiniestukken terugvinden waarin de schrijver een zeer negatieve houding aannam ten opzichte van het zionisme, in 1933 is dit sterk veranderd. Er worden weliswaar vraagtekens gezet bij bepaalde fenomenen die hieronder worden uitgewerkt, maar de algemene tendens is afwachtend positief te noemen. De vrees voor de situatie in Duitsland, die zeer uitgebreid behandeld wordt in het *NIW*, lijkt het te winnen van de spottende houding ten opzichte van de zionistische beweging. Er staan zelfs opiniestukken als ‘Naar Palestina!’ in waarin de eerder genoemde Raalte juist de “pessimisten” die dachten dat er nooit een Joodse staat zou komen voor gek zet.⁶³ Dit in een krant waarin een paar jaar eerder juist de zionisten gezien werden als mensen met grote waanideeën.

⁶¹ Lipschits, Isaac, *Honderd Jaar NIW, het Nieuw Israëlitisch Weekblad 1865-1965* (Amsterdam: Polak en van Gennep 1966) 242.

⁶² Bijvoorbeeld : *NIW* 10-03-1933 ‘Mizrachi’.

⁶³ Raalte, Albert ‘Naar Palestina!’ *NIW* 27-02-1933.

Deze grote verandering lijkt gezien de toon van de artikelen voornamelijk het gevolg te zijn van de situatie in Duitsland. Veel meer nog dan in het *Centraal Blad* wordt er stilgestaan bij de vele antisemitische gebeurtenissen. Pagina's staan vol met berichten over zelfmoorden van vooraanstaande Joden, Joden die ontslagen worden van universiteiten en andere discriminerende maatregelen. Tussen deze berichten staan de berichten over de noodzaak van het opbouwen van een thuisland voor de Joden, waar zij wel veilig konden zijn. De idealistische toon van het volbrengen van een Joods nationalisme zoals men die vindt in het artikel over Abel Herzberg in het *Centraal Blad* kan men alleen terugzien in het artikel van Raalte in het *NIW*. De algemene tendens blijft een keuze voor het zionisme uit angst voor wat er komen gaat. In eerste instantie een angst voor wat de Duitse Joden te wachten staat, maar de angst dat dit antisemitisme overslaat naar Nederland is zeker ook aanwezig.

Een voorbeeld van deze angst is te vinden in het artikel 'Brief uit 'Nazi'-Land' ⁶⁴. Hierin schrijft Marc Levie dat 'wij Israëlieten hier een donkere toekomst tegemoet gaan'. Ook denkt hij dat het gewone Duitsland niet meer bestaat. Levie beweert dat hij al jaren geleden de Duitse Joden gewaarschuwd heeft voor het gevaar van Hitler maar dat hij niet serieus genomen werd en dat het nu te laat is. Hij beschrijft ook de tendens dat nu veel meer Joden *Eretz Jisraël*⁶⁵ als een serieus toevluchtsoord gaan zien. Dit geldt volgens hem zelfs voor mensen die 'al wat E.J. betreft direct gehaat hebben'. Levie beschrijft een situatie waarin Joden niet meer hun eigen religie kunnen uitoefenen en dus op zoek moeten gaan naar een eigen thuisland. Hij eindigt zijn relaas met de waarschuwing voor Hitler: 'hij ligt voor de deur. Laat hem er niet in!'⁶⁶

Net zoals het *Centraal Blad* gaat het *NIW* in op het revisionistische idee van een Joodse staat in TransJordanië. In meerdere artikelen worden de plannen van de volgelingen van Vladimir Jabotinsky duidelijk uiteengezet en wordt er verslag gedaan van hun vergaderingen. De meeste van deze artikelen lijken een afwachtend positieve houding aan te nemen ten opzichte van het revisionistische standpunt. Zo schrijft een onbekende auteur in het artikel 'De Joodse nederzetting in TransJordanië' van 10 maart over Mevrouw C. Wijsenbeek-Franken (1884-1961), voorzitter van de Joodse vrouwenraad en overtuigd zioniste. Hierin citeert hij haar als ze op het congres van de Joodse vrouwenraad zegt: 'Gelukt het bloeiende Joodse nederzettingen in TransJordanië te vestigen, dan zal de

⁶⁴ Levie, Marc, 'Brief uit 'Nazi'-Land' *NIW* 03-03-1933.

⁶⁵ Zie verklarende woordenlijst

⁶⁶ Levie, Marc, 'Brief uit 'Nazi'-Land' *NIW* 03-03-1933.

verhouding tusschen Joden en Arabieren vanzelf verbeteren.⁶⁷ Wel merkt de auteur op dat de huidige situatie in TransJordanië allesbehalve stabiel is, gezien de grote tegenstand die vanuit de Arabische kant wordt geboden. Ondanks zijn persoonlijke kritische kanttekening, geeft hij de oproep van Wijsenbeek-Franken weer dat ‘het pariteit-stelsel in Palestina niet langer mag bestaan in een toegeven aan de eischen der Arabieren en een achteruit stellen van de rechten der Joden op een Joodsch nationaal tehuis.’ Hoewel dit dus een weergave is van wat er op het congres is gezegd en niet de woorden van de auteur zelf, was het in 1917 ondenkbaar geweest dat iets dergelijks in het *NIW* geplaatst zou worden. De kritische toon ten opzichte van het zionisme lijkt in dit artikel geheel te zijn verdwenen.

Toch zijn niet alle artikelen in het *NIW* positief tegenover het zionisme. Vooral in ingezonden artikelen wordt het zionisme sterk bekritiseerd. Zo vindt de anonieme auteur van het artikel ‘Een trap op den gewonden leeuw’ dat het zionisme het Nationaalsocialisme alleen maar in de kaart speelt omdat de zionisten ook geloven dat de Joden niet in Duitsland kunnen wonen. Nu worden de zionisten daarom nog beter behandeld dan de andere Joden maar de schrijver verwacht dat, mochten er anti-Joodse maatregelen worden getroffen, dat alle Joden daar slachtoffer van zullen worden. Hij denkt echter dat het nationaalsocialisme het niet vol kan houden en zal verdwijnen. Hierna ‘zullen Zionistische schrijvers geen gloeiende kolen meer kunnen gooien op het hoofd van Joden die hun trouw aan hun God, hun stam willen verbinden met 100% trouw aan het land waar zij wonen en aan het volk waartoe zij voelen te behoren.’⁶⁸ Ook de anonieme auteur van het artikel ‘Ontoelaatbaar’ van 14 april keert zich sterk tegen het zionisme. Hij deelt de mening met de schrijver van het vorige artikel dat het zionisme alleen het Nationaalsocialisme in de kaart speelt. Hij vindt echter dat het de taak is van de kerkgenootschappen om tegen ‘deze dwaalbegrippen’ in opstand te komen. Wanneer zij dit zouden nalaten dan zouden zij zorgen dat de jeugd wordt gehersenspoeld en naar de verkeerde weg wordt geleid.⁶⁹

Al met al valt te zeggen dat de toon van het *NIW* behoorlijk is veranderd. Hoewel er zeker nog veel negatieve berichten te vinden zijn over het zionisme, is de hoofdredactie toch een stuk positiever geworden. Werden in 1917 zionisten nog als landverraders en ongelovigen gezien, in 1933 lijken de meeste schrijvers bij het *NIW* toch van mening te zijn dat het zionisme nodig is om de Joden te beschermen. Deze ommezwaai lijkt dan ook vooral te komen door de situatie die zich afspeelt in Duitsland. De meeste artikelen die positief gezind

⁶⁷ ‘De Joodsche nederzetting in TransJordanië’ *NIW* 10-03-1933.

⁶⁸ ‘Een trap op den gewonden leeuw’ *NIW* 17-03-1933.

⁶⁹ ‘Ontoelaatbaar’ *NIW* 14-04-1933.

zijn ten opzichte van het zionisme, hebben de ondertoon van angst in zich. Het zionisme is volgens die schrijvers de enige uitweg voor de in nood geraakte Duitse Joden en misschien binnenkort wel voor alle Joden als het antisemitisme zou overslaan naar Nederland. Enkele artikelen ondersteunen wel het idee van een Joods thuisland als iets wat de Joodse nationale trots zou versterken. De meerderheid van de artikelen gaat echter over de vrees van wat er zal komen en de noodzaak om hier snel een oplossing voor te vinden. Het is dus niet zo dat de steun voor het ideologisch zionisme en zijn volgers duidelijk groeit bij de redactie van het *NIW*.

Witboek

1939 was internationaal gezien een erg belangrijk en bewogen jaar. De wereld maakte zich 21 jaar na de vernietigende Eerste Wereldoorlog wederom op voor een periode van verschrikkingen. De spanning bouwde zich steeds meer op en het was duidelijk dat deze situatie onhoudbaar was. De wereldleiders hadden al veel concessies gedaan aan de rijkskanselier van Duitsland, Adolf Hitler, maar elke keer ging hij weer een stapje verder. Eerst werd in 1936 het Rijnland veroverd en toen hierop geen sterke reacties van de overige landen kwamen, annexeerde Hitler in 1938 Oostenrijk. Deze *Anschluss* beangstigde velen maar een harde veroordeling bleef uit. Dit gaf Hitler als het ware de vrije hand om te doen wat hij wilde, hij zou toch geen tegenwerking krijgen. De situatie werd steeds kritieker en veel landen wachtten vol angst af wat de volgende stap zou zijn. In 1939 kwam de grote klap. Op 15 maart werd Tsjecho-Slowakije binnengevallen en bezet. Veel Joden werden in pogroms vermoord.⁸⁰ Toen ook nog in september Polen werd binnengevallen wist men dat de oorlog nu echt begonnen was. De hele wereld maakte zich op voor de tweede grote oorlog in 21 jaar. Ook in Nederland begon men de gevolgen van de spanningen in de rest van de wereld te voelen. Soldaten werden opgeroepen om zich te melden voor extra trainingen en berichten over pogroms en andere verschrikkingen stroomden binnen via verscheidene kranten. Ook in de door mij onderzochte kranten kan men deze angst sterk terug vinden. Binnen de Joodse gemeenschap heersten echter nog andere angsten dan alleen de angst voor een nieuwe wereldoorlog met veel doden aan beide zijden. Adolf Hitler had gedurende de zes jaar dat hij aan de macht was overduidelijk gemaakt dat hij het niet goed voor had met de Joodse bevolking in de gebieden waar hij aan de macht was. De ene na de andere antisemitische wet

was uitgevaardigd en zeker na de Neurenberger wetten van 1935 konden Joden niet meer normaal deelnemen aan het dagelijks leven⁸⁰. Ze mochten niet meer naar de niet-Joodse bakker, bioscopen en parken waren voor hen verboden en ook universiteiten waren amper nog voor hen beschikbaar. Het belangrijkste element van deze wetten was echter het raciale aspect. Om deze wetten te ondersteunen werd gebruik gemaakt van Darwinistische onderzoeken die moesten aantonen dat de Joden minderwaardig waren. Als gevolg hiervan mochten Joden niet meer met niet-Joden trouwen en er werd vastgesteld wanneer en hoe

⁸⁰ Doedens, Anne, Mulder, Liek, *Geschiedenis van de twintigste eeuw* (Apeldoorn: Van Walraven 1991) 146-147.

⁸¹ Laqueur, *A History of Zionism*, 505.

niemand precies kon worden gezien als Joods of als Duits.⁸² Er kwamen steeds meer meldingen van geweld tegen en zelfs massale moordpartijen op Joodse burgers. Zeker na de Kristalnacht op 9 november 1938 waarbij zesendertig doden vielen en tienduizenden Joden werden afgevoerd naar concentratiekampen⁸³, zat de angst er diep in. Dit was voor veel Joden de reden om zich te richten op de droom van een veilig thuisland voor alle Joden: *Eretz Jisraël*, het land Israël, het land dat al sinds de tijden van de Tora volgens de traditie aan hun beloofd zou zijn. De zionistische beweging was in die tijd behoorlijk gegroeid en kreeg zelfs steun van een groeiend aantal orthodoxe rabbijnen. In een periode van geweld en groeiend nationalisme was er ook voor de Joden een staat nodig. Toch was het ook in Palestina alles behalve veilig. In april 1936 begon de grote Arabisch-Palestijnse opstand waarbij veel doden aan beide kanten vielen.⁸⁴ Toch had dit de groei van de bouw van nieuwe steden en kibboetsen niet gestopt. Het idee dat de Joden ondanks alles een veilig thuisland moesten bouwen in Palestina kreeg steeds meer aanhang. Veel Joden probeerden te vluchten naar andere landen maar die hadden vaak een maximum aantal vluchtelingen dat ze wilden opnemen⁸⁵. Zelfs Nederland besloot een quotum op te leggen. Hendrikus Colijn (1896-1944), de minister van algemene zaken in die tijd, gaf als argument hiervoor dat ook in Nederland het antisemitisme smeulend was en dat een te grote toestroom van immigranten dit zou kunnen doen ontbranden. Ditzelfde argument werd in veel andere landen ook gebruikt waardoor de Joden min of meer vastzaten in Duitsland. Deze visie wordt duidelijk weergegeven in het *NIW*. In 1933 was de zeer kritische houding die men eerder kon vinden al sterk omgeslagen en deze verandering werd in 1939 alleen maar duidelijker. Het was zelfs zo dat de antizionistische hoofdredacteur Lewie Staal zijn functie niet mocht behouden en werd ontslagen.⁸⁶ Hij werd vervangen door de Mizrachist Herman Duizend (

1919-1943). Vanaf dat moment veranderde de toon sterk. Het idee dat er een Joodse staat nodig zou zijn, al was het alleen maar als redding voor de OostEuropese Joden, en na 1933 de Duitse vluchtelingen, leek toch aan te slaan. Zo kwamen er steeds meer advertenties voor zionistische activiteiten in het blad en waren er nog amper opiniestukken te vinden waarin het zionisme betiteld werd als een groot gevaar voor de Joodse gemeenschap. In 1939 lijkt deze tendens zich verder te ontwikkelen. De toon van de

⁸² Doedens, Anne, Mulder, Liek, *Geschiedenis van de twintigste eeuw* (Apeldoorn: Van Walraven 1991) 100.

⁸³ Idem.

⁸⁴ Ibidem, 330.

⁸⁵ Laquer, *A History of Zionism*, 506-507.

⁸⁶ Lipschits, Isaac, *Honderd Jaar NIW, het Nieuw Israëlitisch Weekblad 1865-1965* (Amsterdam: Polak en van Gennep 1966) 249.

krant is erg zakelijk te noemen en de opiniestukken zijn bijzonder dun gezaaid. De diverse nieuwsstukken worden eigenlijk alleen afgewisseld met de leerzame artikelen van kandidaat rabbijn Chaim Abram (1914-1943). Hij schrijft zeer regelmatig op een speelse manier columns over de religieuze feestdagen en tradities.

Zoals gezegd hebben de meeste andere artikelen een veel zakelijker toon aangenomen. Er wordt veel aandacht besteed aan de situatie in Duitsland, al moet gezegd worden dat de artikelen minder angstig overkomen dan in 1933. De meeste van de artikelen in het *NIW* gaan over bepaalde gebeurtenissen binnen Joods Nederland, zoals de aanstelling van een nieuwe rabbijn of de bouw van nieuwe synagogen. Over de situatie in Palestina wordt ook wel bericht maar vooral op de eerder genoemde zakelijke toon. Zo wordt er melding gemaakt van bepaalde grondaankopen in het gebied en van kleine opstanden. Iets waar in deze zaak wel aandacht aan wordt besteed zijn de geruchten die eind januari opkomen dat Engeland terug zou willen komen op zijn toezeggingen die gemaakt zijn in de Balfourdeclaratie in 1917. Zo wordt er in de rubriek ‘Buitenlandsch overzicht’ van 27 januari gesuggereerd dat de Engelsen een groot-Arabische staat zouden willen stichten met Syrië en Palestina, waarbij het Joodse gedeelte van Palestina autonomie zou krijgen. Het probleem hiervan is echter, volgens de anonieme auteur, dat het toegewezen stuk zo klein zou zijn, dat het onaanvaardbaar zou zijn voor de Joden. ‘Van belangrijke immigratie zou geen sprake kunnen zijn’. ⁷⁰ Het artikel gaat verder met een weergave van de visie van Chaim Weizmann, dat deze ‘belangrijke immigratie’ juist de enige uitkomst zou zijn voor de bedreigde Joden. Hoewel Weizmann het ook heeft over het ideaalbeeld van een thuisland voor de Joden waarin zij tot productiviteit en

⁷⁰ ‘Buitenlandsch overzicht’ *NIW* 27-01-1939.

bloei kunnen komen, wordt dit duidelijk in de context van de dreiging van geweld tegen Joden geplaatst. Het feit dat de rest van het artikel verder gaat met doemberichten over de situatie in Polen en Duitsland bevestigt dit gevoel.

In het *NIW* van 17 februari wordt verder ingegaan op deze kwestie. Wederom in de rubriek ‘Buitenlandsch overzicht’ wordt verteld over de ‘rondetafel’ conferentie, waarbij de Arabieren, Joden en Engelsen samenkomen om tot een oplossing te komen voor het staten probleem. De schrijver is echter pessimistisch omdat de eisen van de Joden en de Arabieren erg met elkaar botsen. Hoofdpunt is het immigratieprobleem. De Arabieren willen dat de immigratie van Joden en verkoop van Arabisch land aan de Joden per direct wordt stopgezet. Dit is voor de zionisten onder leiding van Chaim Weizmann, die zich hiervoor steeds beroepen op de Balfourdeclaratie, niet toelaatbaar. Het Joodse Tehuis moet in Palestina worden opgebouwd en daar zijn mankrachten voor nodig. Engeland probeert hier nog bij te bemiddelen, maar lijkt hierbij wel de kant van de Arabieren te kiezen, zeker op het punt van het stopzetten van de immigratie. Dit tot grote wanhoop van de zionisten.⁷¹ Wat lastig is aan het artikel dat niet duidelijk is waar de mening van Chaim Weizmann eindigt en de mening van de auteur begint. Dit wordt nog eens versterkt door het feit dat de auteur onbekend is. Het staat echter vast dat een artikel zoals dit twintig jaar hiervoor niet zo in deze krant geplaatst had kunnen worden. De kritiek op het zionisme en dan voornamelijk op de Mizrachi beweging lijkt hier geheel te zijn verdwenen.

Dit komt ook terug in het artikel ‘Een propagandanummer’ door de eerder genoemde Chaim Abram. Hierin wordt opgeroepen om het propagandanummer van de Mizrachi beweging te kopen en wordt beschreven wat de kern van hun boodschap is. De beweging wordt hierbij veelvuldig geprezen om hun werk. De enige kritiek op het zionisme is dat Abram het betreurt dat het traditionele Jodendom niet eerder heeft getracht ‘een stempel op den opbouw van Palestina te zetten’. Wel opvallend is het naschrift waarbij de auteur zich verontschuldigt voor een eerder uitgekomen artikel waarbij de toon toch te propagandistisch leek te zijn. Dit terwijl Abram naar eigen zeggen enkel bedoelde een beschouwing over de Mizrachi beweging te schrijven.⁷²

Ondanks dat de propaganda minder duidelijk zichtbaar is door de vermindering van het aantal opiniestukken, is die wel degelijk aanwezig. Bijvoorbeeld door enkel de visie van het Mizrachi standpunt weer te geven in de artikelen of door interviews te publiceren met

⁷¹ ‘Buitenlandsch overzicht’ *NIW* 17-02-1939.

⁷² Abram, Chaim ‘Een propagandanummer’ *NIW* 03-03-1939.

belangrijke vertegenwoordigers van de Mizrachi beweging. Een voorbeeld hiervan is het reisverslag van de Palestina reis van de opperrabbijn van Groningen, Simon Dasberg (1902-1945). Hij beschrijft hierin vol passie de spirituele ontwikkeling die hij doorgemaakt had gedurende zijn reis. Dasberg beschrijft Palestina als zijnde ‘*Adamath hakodesh*’, de heilige aarde. Ook vertelt hij over hoe het land wordt opgebouwd. De toon van dit artikel is proMizrachi en somt alle goede dingen op die de Mizrachi beweging gedaan heeft in Palestina. Het feit dat een dergelijke prominente opperrabbijn dit zegt, is een sterke impuls voor de beweging.⁷³

De meeste van de artikelen over Palestina gaan over de noodzaak van een veilig Joods thuisland voor de bedreigde Oost-Europese en Duitse Joden. Het artikel van Herman Duitz (1913-1944) getiteld: ‘De eigen aard der Joden’, gaat echter over het nationalistische aspect van het Jodendom en het zionisme. Duitz benadrukt sterk het belang van het nationale karakter van het Jodendom en zegt dat God dat ook zo bedoeld heeft. Het Joodse volk heeft de plicht de drager van de ‘godsgedachte’ te zijn. Dit betekent volgens hem echter niet dat het volk zich moet afzonderen van andere volkeren. Zolang het nog houdbaar is om in het eigen land te blijven moet dit gedaan worden. Hij strijdt fel tegen het idee dat heerst dat een Jood of Zionist een assimilant zou zijn.⁷⁴

Het laatste onderwerp wat uitvoerig besproken wordt is de uitvaardiging van het Witboek van 17 mei 1939.⁷⁵ In dit document bepaalde de Engelse regering onder andere dat de immigratie van Joden werd beperkt tot 75.000 in vijf jaar en dat na die periode de immigratie van Joden zelfs zou worden stopgezet. Ook mochten de Joden maximaal een derde van de bevolking van Palestina uitmaken. Dit document wordt gezien als een ontkrachting van de eerder genoemde Balfourdeclaratie. In 1922 was al een ander Witboek⁷⁶ uitgegeven dat het belang van de Balfourdeclaratie verminderde, onder meer omdat er beperkingen werden gesteld aan het aantal Joods immigranten. Ook werd er erg onduidelijk gedaan over wat de vorm zou zijn waarin de twee volkeren de staat zouden delen. Dit Witboek werd echter door de WZO geaccepteerd omdat de leden hiervan hoopten dat dan de Arabieren wel een Joodse staat zouden toestaan.⁹⁴ Het Witboek van 1939 was echter zo destructief voor de zionistische beweging dat zionisten overal ter wereld in opstand kwamen.

⁷³ NIW 31-03-1939 en 26-04-1939.

⁷⁴ Duitz, Herman ‘De eigen aard der Joden’ NIW 31-03-1939.

⁷⁵ Laqueur, *A History of Zionism*, 528.

⁷⁶ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/British_White_Paper_of_June_1922.html ⁹⁴
Ibidem, 347.

De uitgave van dit document bracht dan ook veel rumoer teweeg in het *NIW*. Talloze artikelen verschijnen waarin de woede van de zionisten duidelijk wordt. De toon van deze artikelen is erg propagandistisch te noemen met titels als ‘Het zwarte witboek, de Joden zullen nooit toelaten dat de poorten van Palestina voor hun gesloten worden’⁷⁷. De artikelen gaan vergezeld van foto’s van woedende menigten die overal in de wereld tegen het Witboek demonstreren. De redactie van het *NIW* lijkt ook sterk gekant tegen het Witboek, gezien het feit dat ze het Witboek omschrijven als een ‘contractbreuk’⁷⁸ en een ‘ontrechtiging’⁷⁹. Het meest opvallende aan de artikelen over het Witboek is nog wel de conclusie van het artikel ‘Het zwarte witboek’ waarin wordt gezegd: ‘Eens zal Erets Jisraël echter in volle rechtvaardigheid bevreed worden, zal het in onvergankelijke Joodsch eigendom komen en zal de Joodsche staat gegrondvest op Thora en traditie dankzij het streven van miljoenen in de gehele wereld, als machtig monument van Joodsche energie en volharding ontstaan’⁸⁰. Een dergelijke propagandistische toon is in sterk contrast met de toon die in 1917 werd gevoerd bij het *NIW*. Ze trekken één lijn met de oud-voorzitter van de NZB, Frits Bernstein (1890-1971) die het Witboek de ‘annulering van de Balfourverklaring’ noemde.⁸¹

Ook het *Centraal Blad* steekt zijn sympathie voor het zionisme niet meer onder stoelen of banken. Hoewel ook in deze krant minder opiniestukken staan, zijn de meeste artikelen geschreven vanuit een pro-zionistisch perspectief, ondanks dat de columns ‘Zionistische Kronieken’ van Cohen geheel verdwenen zijn. Net zoals bij het *NIW* heeft de krant een heel zakelijke uitstraling gekregen, maar dit betekent niet dat de artikelen minder propagandistisch zijn. De orthodox-religieuze achtergrond van het blad is niet zo duidelijk als bij het *NIW*, die vooral het Mizrachi standpunt vertegenwoordigt. Zo wordt er net als in 1933 vooral verslag gedaan van het revisionistische standpunt en minder van de orthodox-religieuze Mizrachi beweging. Zo werd bijvoorbeeld de boodschap die Vladimir Jabotinsky, de leider van het revisionisme, aan de Poolse president, Ignacy Moscicki (1867-1946) weer gegeven. Hierin spreekt Jabotinsky de president moed in. Ook steekt hij de Poolse Joden een hart onder de riem en zegt hij dat mochten ze sterven, ze sterven voor Polen en de wedergeboorte van de Joodse staat. De hoeveelheid revisionistische stukken is opmerkelijk omdat, zoals eerder vermeld, het revisionistisch zionisme in Nederland niet populair was en vaak werd gezien als

⁷⁷ ‘Het zwarte witboek, de Joden zullen nooit toelaten dat de poorten van Palestina voor hun gesloten worden’ *NIW* 19-05-1939.

⁷⁸ ‘Het zwarte witboek’ *NIW* 19-05-1939.

⁷⁹ *NIW* 26-05-1939.

⁸⁰ ‘Het zwarte witboek’ *NIW* 19-05-1939.

⁸¹ *De Joodsche Wachter* 16-06-1939.

extremistisch door hun standpunten ten opzichte van de Arabieren. De meeste orthodox-religieuze Joden stonden niet achter de racistisch te noemen ideeën van de Revisionisten. De vraag blijft dan, waarom er vooral bij het *Centraal Blad* zoveel aandacht werd geschonken aan deze stroming en amper aan stromingen zoals het socialistisch-zionisme of het politiekzionisme. Zeker ook omdat met name de Mizrachi beweging gezien hun orthodox-religieuze visie het beste bij de orthodox-religieuze achtergrond van de lezers van het *Centraal Blad* zouden passen.

Er worden wel pogingen gedaan om ook de orthodox-religieuze lezers meer bij het zionisme te betrekken. Zo verschijnt er op 11 mei een oproep van een aantal belangrijke (opper-) rabbijnen, zoals Rodrigues Pereira van Den Haag, om de religieuze opvoeding van Joden in Palestina te steunen⁸². Hoewel het artikel niet direct oproept om zelf over te gaan tot emigratie, wordt zionisme duidelijk niet meer afgekeurd door de rabbijnen die het stuk onderschrijven. De belangrijkste eis van de rabbijnen lijkt te zijn dat de mensen die daadwerkelijk emigreren wel zorgen voor een religieuze basis in Palestina, zodat het Jodendom niet ten onder gaat. Dit idee was ook al terug te lezen bij de artikelen van Chaim Abram in het *NIW*.

Hoewel de ‘Zionistische Kroniek’ dus verdwenen is, is er wel bijna wekelijks een onderdeel ‘Palestina’ in de krant. Hierin wordt de dagelijkse gang van zaken in Palestina besproken. Een voorbeeld hiervan is het artikel ‘Jeruzalem- het hart van de wereld’ van Manfred Sturmman. In dit artikel vertelt een pas geïmmigreerde man over zijn leven in Jeruzalem⁸³. De toon van het artikel is erg positief over emigratie naar Palestina en lijkt anderen op te roepen hetzelfde te doen. Een tussenkopje luidt zelfs: ‘Er is nog plaats voor die vervolgd’, waarmee dus weer wordt verwezen naar de functie van Palestina als toevluchtsoord voor vervolgte Joden. Dit komt ook terug in het artikel ‘Palestina: de ontbrekende leiding’ van 15 juni. In dit artikel wordt het belang van Palestina als toevluchtsoord duidelijk en wordt een overzicht gegeven van het percentage Duitse en Oostenrijkse Joden ten opzichte van het totaal aantal immigranten van Palestina. Hierbij wordt duidelijk dat in 1938 de helft van de Joodse immigranten in Palestina uit Duitsland of Oostenrijk komt, waarbij de indruk wordt gewekt dat deze groep vooral uit vluchtelingen bestaat.¹⁰²

⁸² ‘Oproep tot steun aan de opvoeding der Palestijnse jeugd in de geest van de Thora en de traditie’ *Centraal Blad* 11-05-1939.

⁸³ Sturmman, Manfred ‘Jeruzalem- het hart van de wereld’ *Centraal Blad* 09-03-1939 ¹⁰²
‘Palestina: de ontbrekende leiding’ *Centraal Blad* 15-06-1939.

Andere onderwerpen die besproken worden in het *Centraal Blad* zijn de diplomatieke ontwikkelingen in Palestina. In het begin van het jaar gaat het vooral over de eerder besproken onderhandelingen tussen Engeland, de Arabieren en de Joden over de stichting van een Joodse, respectievelijk Arabische, staat in Palestina. De auteurs van het *Centraal Blad* lijken er vanuit te gaan dat het negatief zal uitpakken voor de Joden.⁸⁴ Op het moment dat het Witboek in 1939¹⁰⁴ uitkomt, lijkt deze angst bevestigd. Ook in het *Centraal Blad* wordt dit Witboek namelijk gezien als “lijnrecht in strijd met de Balfourdeclaratie”.⁸⁵ De schrijver van het artikel ‘Likwidatie nationaal tehuis’ van 19 mei ziet het Witboek als een ‘weigering het recht der Joden op een nationaal tehuis te erkennen’⁸⁶. Het *Centraal Blad* beschrijft de reacties van de zionisten op het Witboek en weken achterelkaar staan er foto’s en artikelen in de krant die de demonstraties weergeven over heel de wereld. Een van de meest opvallende artikelen hierover is wel ‘De strijd tegen het Witboek’ van 17 augustus. Hierin beschrijft een correspondent uit Tel Aviv de opbouw van een van de dertien kibboetsen die gebouwd zijn na het uitkomen van het Witboek. De toon van het artikel is erg strijdvaardig en probeert weer te geven dat de zionisten niet zullen opgeven. Ze hebben weliswaar geld en steun nodig vanuit de andere landen maar dan zullen ze niet zwichten voor de Engelsen. ‘Geen offer is te zwaar’⁸⁷ Veruit de meeste artikelen in het *Centraal Blad* in 1939 gaan over het Witboek en lijken elkaar veel te herhalen. Om deze reden staat er maar een kleine gedeelte van de artikelen vermeldt.

Wat opvallend is bij het *Centraal Blad*, is dat alle punten van het Witboek ook weer herhaald worden in elk nieuw artikel hierover. Het lijkt alsof ze steeds weer willen benadrukken wat precies zo erg is aan het Witboek en wat de gevolgen hiervan zullen zijn voor de zionisten. Ook wordt in verschillende artikelen weergegeven wat de gevolgen van het Witboek zullen zijn voor Palestina zelf. Zo zou volgens het artikel ‘Engeland tracht zich te verdedigen’ van 8 juni de productiviteit en uitvoer van Palestina een stuk omhoog zijn gegaan sinds de Joodse bevolking toegenomen is in Palestina. Een stop op de emigratie van Joden zou desastreus zijn voor de economie en verdere ontwikkeling van Palestina. Ook voor de Arabische bevolking.⁸⁸

⁸⁴ *Centraal Blad* 09-02-1939.¹⁰⁴ Zie eerdere uitleg.

⁸⁵ *Centraal Blad* 08-06-1939.

⁸⁶ ‘Likwidatie nationaal tehuis’ *Centraal blad* 19-05-1939.

⁸⁷ ‘De strijd tegen het Witboek’ *Centraal Blad* 17-08-1939.

⁸⁸ ‘Engeland tracht zich te verdedigen’ *Centraal Blad* 08-06-1939.

Het *Centraal Blad* lijkt dus net als het *NIW* zijn kritiek ten opzichte van het zionisme voor een heel groot gedeelte te hebben losgelaten. De redacteurs van het *NIW* vragen zich nog wel hardop af of het wel wenselijk is om van Palestina een toevluchtsoord voor vervolgte Joden te maken. En de redacteurs van het *NIW* blijven ervoor strijden dat áls er dan een Joodse staat komt in Palestina deze dan in ieder geval een echt Joodsreligieus karakter moet hebben. Zij lijken zich minder bezig te houden met Palestina als Joodse Natie. Het *Centraal Blad* lijkt echter al deze kritiek van hun orthodox-religieuze achterban achter zich te hebben gelaten en de opbouw van een Joodse staat in Palestina als enige optie te zien. Daarbij volgen ze dan ook nog vooral het controversieel te noemen revisionistische standpunt. In de discussie Joodse Natie tegenover toevluchtsoord lijkt het *Centraal Blad* minder duidelijk een vast standpunt in te nemen. Voor beide kampen lijken ze sympathie te hebben, hoewel ze meer dan bij het *NIW* het idee van een Joodse Natie lijken te steunen. Dit blijkt vooral uit de grote aandacht voor het revisionisme en hun standpunten. De revisionisten waren immers ook gericht op de Joodse Natie.

Conclusie

Aan het begin van het schrijven van deze scriptie had ik door het bestuderen van de literatuur al een veronderstelling over wat ik zou aan treffen in de onderzochte kranten. In de meeste literatuur werd aangegeven dat het beeld dat in de Joodse kranten werd geschetst van het zionisme erg negatief was. Dit omdat voor de oorlog veel Joodse Nederlanders niet erg warm liepen voor het zionisme. Opvallend genoeg werd in de column van Bloeme Evers van 11 november 2011 in het *NIW* een vergelijkbaar beeld gegeven. In deze column beschrijft ze hoe hoofdredacteur Philip Elte 'zijn in venijn gedoopte pen op de zionisten losliet, hetgeen hem in het orgaan van de NZB (...) de bijnaam 'zionisten kannibaal' opleverde.'⁸⁹ Voor de oorlog was het zionisme voor veel Joden een gevaarlijke “nieuwe” uitvinding die alleen maar schade zou kunnen brengen aan de betrekkelijk goed geassimileerde Nederlands Joodse gemeenschap.⁹⁰ Bovendien was het erg in strijd met het orthodox-religieuze idee dat *Eretz Jisraël* er alleen zou kunnen komen bij de komst van de Messias. Het zionisme was iets voor een selecte groep idealisten.

⁸⁹ *NIW* 11-11-2011.

⁹⁰ Lipschits, *Honderd jaar NIW*, 229.

Gedurende het bronnenonderzoek werd dit beeld echter niet geheel bevestigd. In 1917 klopte het beeld dat de literatuur schetste had redelijk met de bevindingen van mijn onderzoek. Het *NIW* betitelde in 1917 de zionisten als utopisten en nam een zeer spottende toon aan maar zelfs toen was de toon van het *Centraal Blad* niet geheel negatief te noemen. Hoewel het *Centraal Blad* nog veel problemen zag met betrekking tot het zionisme, probeerden ze toch een zo volledig mogelijk beeld te scheppen van verschillende meningen. Dit wordt vooral bewerkstelligd door de columns van Gerhard Polak getiteld 'De zionistische rubriek'. Wellicht doordat het in de vorm van een column is gegoten, heeft de schrijver een redelijke vrijheid om te schrijven wat hij wil. Toch bleef het *Centraal Blad*, zoals ook al door Ludy Giebels werd benoemd⁹¹, voorzichtig.

De grootste verrassingen kwamen echter in de bestudering van de krantenartikelen vanaf 1933. Hoewel er maar enkele jaren zijn verstreken na 1917 is vooral het *NIW* nogal omgeslagen in de weergave van het zionisme. Waar eerst het zionisme en zijn volgers volledig belachelijk werden gemaakt werd in 1933 toch de suggestie gewekt dat het zionisme misschien wel wat goeds kon brengen voor het Nederlandse Jodendom. Het zionisme is niet zaligmakend maar het wordt net zoals in het *Centraal Blad* weergegeven als een van de opties. Het wordt niet enkel meer omschreven als een gevaar voor het Jodendom.

In 1939 zet deze tendens zich alleen maar voort. Het *Centraal Blad* lijkt ondanks het verdwijnen van de 'Zionistische rubriek', geheel te zijn veranderd in een pro-zionistisch blad waarbij de enige kritiek op het zionisme te vinden valt in debatten tussen de verschillende stromingen. Hierbij moet wel worden vermeld dat het revisionistische zionisme van Jabotinsky net zoals in 1933 bovenmatig vertegenwoordigd is bij het *Centraal Blad*. In het *NIW* is er nog wel kritiek te vinden op het zionisme, maar dit is vooral in de kortere opiniestukken. De algehele toon van het *NIW* is overwegend positief te noemen ten opzichte van het zionisme en dan met name ten opzichte van de Mizrachi stroming. Er wordt zonder ironie beschreven wat er precies gebeurt op de verschillende congressen en de verschillende ontwikkelingen rondom de situatie in Palestina worden beschreven.

De vraag die hierbij overblijft is waardoor deze verandering tot stand is gekomen. Zeker bij het *NIW* is die immers behoorlijk te noemen. Hiervoor zijn twee verschillende verklaringen te vinden. Het eerste antwoord dat Evelien Gans ook al in haar boek *De kleine verschillen die het leven uitmaken, een historische studie naar Joods sociaal-democraten en*

⁹¹ Giebels, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*, 4.

socialistisch-zionisten in Nederland benadrukt⁹² is namelijk het feit dat het nationalisme voor heel veel volkeren steeds belangrijker werd. Overal ter wereld waren volkeren op zoek naar een identiteit en een stukje wereld. In deze periode van oorlogen, onrust en onvrede wilden Joden hun eigen plek. Ook zij wilden een plaats op de aarde die van hun zelf was. Waar ze hun eigen taal, het Hebreeuws, konden spreken, waar ze zelf iets konden verbouwen en dat ze konden inrichten naar eigen wil. Waar ze niet meer de minderheid zouden zijn. De groei in populariteit van het zionisme zou sterk zijn beïnvloed door de algemene groei van nationalisme.

De tweede verklaring is dat de groei van de populariteit van het zionisme vooral te wijten is aan het sterk opkomende antisemitisme en de gebeurtenissen in Duitsland en OostEuropa. Met name na het aan de macht komen van Adolf Hitler in Duitsland in 1933 groeide het aantal antisemitische incidenten en was het voor veel Joden over heel de wereld duidelijk dat het ook voor de goed geassimileerde Joden flink fout kon lopen. Dit laatste zorgde dat het argument dat zionisme slecht was voor de assimilatie van Joden minder belangrijk werd. De

Joden konden immers toch niet goed assimileren. Ze bleven altijd buitenstaanders die gevaar zouden lopen in een tijd van wereldwijde spanningen. Het zionisme zou een oplossing kunnen creëren voor dit probleem. Er kon immers een veilig thuisland voor de Joden worden gesticht waar de Joden niet meer de minderheid zouden vormen maar juist de meerderheid. In ogenschouw genomen dat de behandelde periode een tijd was waarin nationalisme voor veel volkeren steeds belangrijker werd, kan je natuurlijk er niet omheen dat dit ook een grote rol heeft gespeeld bij de groeiende sympathie van de onderzochte kranten voor het zionisme. Veel artikelen die ik gelezen heb beschrijven het verlangen van het Joodse volk om een eigen staat te hebben, net zoals de vele andere volkeren waartussen zij zich bevonden. Vooral bij het *Centraal Blad* en zijn sympathie voor het revisionisme komt dit naar voren. Toch leek in de onderzochte kranten de nadruk te liggen op de angst voor het opkomende antisemitisme en de noodzaak om voor de bedreigde Joden een veilige thuisbasis te creëren. Vooral bij het *NIW* is te zien dat hoe beangstigender de situatie in Duitsland en Oost-Europa werd, hoe positiever er naar het, Mizrachi, zionisme werd gekeken. Al met al kan men dus concluderen dat hoewel beide oorzaken meespeelden, het creëren van een toevluchtsoord de doorslaggevende factor is geworden.

⁹² Gans, Evelien, *De kleine verschillen die het leven uitmaken, een historische studie naar Joods sociaal democraten en socialistisch-zionisten in Nederland* (Amsterdam: Vassallucci 1999)

Verklarende woordenlijst:

Eretz Jisraël: Letterlijk: het land Israël. Het gebied waarvan geloofd wordt dat het al in Bijbelse tijden aan het Joodse volk is gegeven. Het omvat grotere delen dan het huidige Israël, zoals onder andere ook delen van Syrië. De grenzen van dit gebied zijn zeer onduidelijk en omstreden.

Galoeth/Galut: Letterlijk: de verbanning. Meestal wordt de term gebruikt voor plaatsen waar Joden wonen buiten Israël.

Hachnosas Ourechiem: Letterlijk: steun aan de doortrekkenden. Organisatie die de opgericht werd om de voor de pogrom vluchtende Oost-Europese Joden op te vangen.

Hagana: letterlijk: defensie. Zionistische paramilitaire groep opgericht gedurende het Britse mandaat over Palestina.(1920-1947) ter bescherming van de Joodse bezittingen in Palestina.

Halacha: Letterlijk: gaan. De Joodse religieuze wet, vooral gebaseerd op de Tora, het belangrijkste boek binnen het Jodendom.

Jisjoev/ Jeshuvot: letterlijk: nederzetting. Hiermee wordt vaak bedoeld op de Joodse gemeenschap die al voor de stichting van de staat Israel in 1948 in Eretz Israël woonde.

Kibboets: letterlijk: samenkomst. Communistische leefgemeenschap in Palestina/ Israël, waarbij de bewoners samen werken voor een algemeen belang en alles hierbij delen.

Messias: Letterlijk: gezalfde. De verlosser. Voor veel orthodox-religieuzen de reden dat ze het zionisme afwezen. De Joodse staat kon immers enkel worden herbouwd als Hij weer terug kwam op aarde.

Nakba: Letterlijk: de ramp of vernietiging. Arabisch benaming voor de stichting van de staat Israel.

Bronnen en literatuur:

Bronnen:

De Joodsche Wachter 16 Juni 1939

Centraal Blad voor Israëlieten Jaargang 1917

Centraal Blad voor Israëlieten Jaargang 1933

Centraal Blad voor Israëlieten Jaargang 1939

Maaneh Le Zion. : Een betoog over het Zionisme van Joodsch traditioneel standpunt door S.Ph. de Vries [Mzn.], Rabbijn te Haarlem.*Bron*Nieuw Isr. Weekblad, vol. 41(1905), nr. 8, p. [2e bl 1]

Nieuw Israëlitisch Weekblad Jaargang 1917

Nieuw Israëlitisch Weekblad Jaargang 1933

Nieuw Israëlitisch Weekblad Jaargang 1939

Nieuw Israëlitisch Weekblad Jaargang 2011

Literatuur:

Blom, Hans e.a. *De Geschiedenis van de Joden in Nederland* (Amsterdam: Balans 1995)

Bregman, Ahron, *A History of Israël*(Londen: Palgrave Macmillan 2002)

Gans, Evelien, *De kleine verschillen die het leven uitmaken, een historische studie naar Joods sociaal-democraten en socialistisch-zionisten in Nederland* (Amsterdam: Vassallucci 1999)

Giebels, Ludy, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941* (Assen: Van Gorcum & comp. Bv 1975)

Kouts, Gideon, *The Hebrew and Jewish press in Europe. Select problems in its History* (Parijs: Les editions Suger 2006)

Laqueur, Walter, *A History of Zionism* (Londen: Trinity Press 1972)

Lipschits, I, *Honderd jaar NIW, het Nieuw Israëlisch Weekblad 1865-1965* (Amsterdam: Polak en van Gennep 1966)

Mulder, Like, Doedens, Anne, *Geschiedenis van de twintigste eeuw* (Apeldoorn: van Walraven 1991)

Püttmann, f. e.a., *Markante zionisten* (Amsterdam: De Bataafse leeuw 1996)

Shamir, Ilana e.a. *Encyclopedie van de Joodse Geschiedenis* (Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok 1987)

Vree, Frank van, *De Nederlandse pers en Duitsland 1930-1939: een studie over de vorming van de publieke opinie* (Groningen: Historische uitgeverij 1989)